

**מדיניות חינוך בלתי פורמלי בעולם:
אוסטרליה, אירלנד, אסטוניה, בריטניה, צרפת וספרד
ד"ר עמליה רן
מרכז המידע הבין-מכללתי, מכון מופ"ת**

ניהול ועריכה: ד"ר ליאת יוספסברג בן-יהושע
מרכז המידע הבין-מכללתי, מכון מופ"ת
ייעוץ אקדמי: ד"ר אדם הישראלי

מוגש לגב' רות קנולר וגב' טליה נאמן, מנהל חברה ונוער, משרד החינוך

© כל הזכויות שמורות למרכז המידע הבין-מכללתי במכון מופ"ת. אפשר לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם ולאחסן במאגר מידע סקירה זו, תוך הפנייה או ציטוט מתאימים. כל שינוי בחומר שבסקירה זו אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב ממרכז המידע הבין-מכללתי שבמכון מופ"ת meyda@macam.ac.il

יש לצטט את הסקירה כך: רן, ע' (2017). **מדיניות בחינוך בלתי פורמלי בעולם: אוסטרליה, אירלנד, אסטוניה, בריטניה, צרפת וספרד**. ל' יוספסברג בן-יהושע (עורכת). תל-אביב: הוצאת מכון מופ"ת.

עריכה לשונית: דקלה מארק-אופנהיימר.

תוכן העניינים

4	רשימת לוחות
5	תקציר
7	1. מבוא
8	1.1 עקרונות החינוך הבלתי פורמלי ומאפייניו
9	2. מתודולוגיה
10	3. חינוך בלתי פורמלי: אוסטרליה
10	3.1 רקע כללי
12	3.2 פעילות חברתית בנושאי אקלים
12	3.3 מניעת אלימות נוער
12	3.4 פורום הצעירים האוסטרלים
13	3.5 תנועות נוער באוסטרליה
14	4. חינוך בלתי פורמלי במדינות האיחוד האירופי
14	4.1 חינוך בלתי פורמלי במדינות האיחוד האירופי
14	4.2 תוכנית YOUTH IN ACTION
15	4.3 אסטרטגיית "אירופה 2020"
16	4.4 תוכנית ארסמוס+ (ERASMUS+)
16	4.5 פעילויות חינוכיות חוץ-קוריקולריות בתחום המדעים
18	5. חינוך בלתי פורמלי: אירלנד
18	5.1 רקע כללי
18	5.2 רשת יזמות בהוראה
19	5.3 תוכנית "אח גדול, אחות גדולה"
19	5.4 מועצות תלמידים
20	5.5 מועצת הנוער הלאומית
20	5.6 תוכניות בנושא תרבות ומורשת
21	6. חינוך בלתי פורמלי: אסטוניה
21	6.1 רקע כללי
21	6.2 תוכנית YOUTH GUARANTEE
22	6.3 תוכנית PROGETIGER לשילוב חינוך טכנולוגי
22	6.4 איגוד מועצות התלמידים בבתי ספר באסטוניה

24	7. חינוך בלתי פורמלי: בריטניה
24	7.1 רקע כללי
25	7.2 תוכנית לאומית להגברת השתתפות צעירים בפעילות חברתית
26	7.3 תוכניות למניעת אלימות ופשע נוער
26	7.4 תוכניות התנדבות לנוער
27	7.5 חינוך לאזרחות
29	7.6 פורום הצעירים
29	7.7 תנועת הצופים ושוק התעסוקה
30	8. חינוך בלתי פורמלי: ספרד
30	8.1 רקע כללי
30	8.2 תוכנית ההתנדבות YesEUROPA בשיתוף איגוד בונים גשרים
31	8.3 המכון לצעירים INJUVE
31	8.4 בתי ספר בין-תרבותיים: קולקטיבו אמני (COLECTIVO AMANI)
32	8.5 צעירי הצלב האדום: חינוך סביבתי
33	9. חינוך בלתי פורמלי: צרפת
33	9.1 רקע כללי
33	9.2 תוכנית קדימות לנוער (PRIORITÉ JEUNESSE)
33	9.3 כלי העצמה עצמית של תנועת הצופים
34	9.4 חינוך לתרבות ולאומנות
34	9.5 מועצות נוער עירוניות
35	10. דיון ומסקנות
35	10.1 למידה מתמשכת לאורך החיים
35	10.2 ארגונים רשמיים העוסקים בחינוך בלתי פורמלי: ריכוז מול ביזור
36	10.3 רב-תרבותיות וחינוך אזרחי וחברתי
38	10.4 חינוך למנהיגות
38	10.5 אחריות הממשלות לנושא החינוך הבלתי פורמלי
39	מסקנות הסקירה
40	רשימת מקורות

רשימת לוחות

17.....	לוח 1: אחוז התלמידים המשתתפים בפעילות חוץ-קוריקולרית בבתי ספר
36.....	לוח 2: סיכום אחריות מיניסטריאלית בנושא חינוך בלתי פורמלי

תקציר

סקירה זו עוסקת בנושא מדיניות חינוך בלתי פורמלי בעולם, בדגש על מדיניות ממשלתית וממלכתית בנושא חינוך ערכי-חברתי-קהילתי, הן בשעות הלימודים בבית הספר והן במסגרות חוץ-קוריקולריות, ומתמקדת בפעילויות עבור תלמידי בית הספר העל-יסודי (בני 12–18). הסקירה בוחנת אילו גופים, מוסדות וארגונים רשמיים עוסקים בחינוך הבלתי פורמלי של אוכלוסיית היעד, מהן התפיסות המנחות של מטרות החינוך הממלכתי, האם קיימת מדיניות מוצהרת של הממשלות במדינות השונות בנושא ומהו התקצוב עבור החינוך הבלתי פורמלי מטעם משרדי הממשלה. המדינות: אוסטרליה, אירלנד, אסטוניה, בריטניה, ספרד וצרפת נבחרו לבחינת היבטים אלו, על סמך אחד או יותר מן הקריטריונים והמאפיינים את המדינות האלה:

- מדינות רווחה
- מדינות שנושא הרב-תרבותיות מעסיק אותן
- מדינות המתמודדות עם הגירה
- מדינות שבהן יש חינוך לאורך היום
- מדינות שבהן הממשלות מעורבות בחינוך בלתי פורמלי
- מדינות שבהן קיים שילוב של חינוך בלתי פורמלי בחינוך פורמלי

ספרות המחקר מעידה כי החינוך הבלתי פורמלי בקרב בני נוער מסייע לחיזוק הקשרים הבין-אישיים, הקשר עם הקהילה, פיתוח ערכים וכישורים המסייעים בקליטה בשוק התעסוקה, הגברת המודעות לנושאים חברתיים וגלובליים כגון מלחמה באלימות, גזענות, נושאים סביבתיים, קבלת האחר, רב-תרבותיות, פתרון סכסוכים בדרכי שלום וכיוצא באלה. פעילויות התנדבות במסגרת תנועות נוער וארגוני נוער נוספים בקהילה נמצאו תורמות בהקניית חינוך לערכים לבני נוער ומודעות חברתית גבוהה לקראת חייהם כבוגרים בחברה. המדינות שנסקרו מכירות בחשיבות החינוך הבלתי פורמלי ומקבלות אחריות מיניסטריאלית בכל הנוגע לפיקוח על התוכניות השונות, המשולבות במערכת החינוך הפורמלי. זאת ועוד, המדינות האלה מעודדות את הקשר בין גורמי הממשל ונציגי ארגונים שונים של החינוך הבלתי פורמלי (למשל, מועצות נוער ומועצות תלמידים) ומסייעות להפצת תכנים שעניינם שוויון חברתי, אקטיביזם פוליטי וחברתי, העשרה תרבותית, הקניית כישורי המאה ה-21 וכיוצא באלה.

לחינוך הבלתי פורמלי כמה מקורות תקציב: מהממשלה, מארגונים בין-לאומיים, מארגונים בלתי פורמליים. במדינות שנסקרו נעשית הערכה ומדידה של תוכניות אלו, כחלק מתפיסת הלמידה המתמשכת לאורך החיים, המשלבת בין גורמי חינוך ממגזרים שונים, הכשרות מקצועיות, תנועות נוער והטמעת ערכים ומיומנויות המאה ה-21. במדינות שנסקרו, בחינוך הבלתי פורמלי מתמקדים במעבר מעולם הלימודים לעולם התעסוקה, זאת לצד מעורבות חברתית ודגש על נושא הרב-תרבותיות. מורכבות הנושא מבחינה תקציבית, ארגונית ותפיסתית דורשת היערכות של הממשלה ויצירת מגוון קישור בין הגורמים השונים, למשל, ועדה מיניסטריאלית או כל גוף מאחד אחר.

מילות מפתח:

חינוך בלתי פורמלי, למידה בלתי פורמלית, למידה לא פורמלית, למידה מתמשכת לאורך החיים, למידה קודמת, פעילויות חוץ-קוריקולריות.

Abstract

This literary review focuses on policies of non-formal education around the globe with particular emphasis on governmental and national policies concerning social, moral and community education during school hours and in extracurricular frameworks for 12-18-year-old students. The review examines which agencies, institutions and formal organizations offer non-formal education activities for the target population, which perceptions guide national goals, which official governmental policies in regards to non-formal education exist in different countries, and how these countries subsidize these goals through different ministerial agencies.

Research indicates that non-formal education assists in fostering interpersonal relationships, in promoting the ties with the community, in developing norms and skills required for the labor market, and in dedicating a growing awareness for global and social affairs, such as war against violence, racism, environmental affairs, otherness, multiculturalism, resolving conflicts in peaceful measures, etc. Research found that voluntary activities in youth movements and in other youth organizations in the community contributed to the acquisition of moral values and of higher social awareness toward adolescents' lives as adults in the society. The reviewed countries recognize the importance of non-formal education and assume the ministerial responsibility concerning supervision on different programs, which are embedded in the formal education system. Moreover, the reviewed countries encourage the ties between governmental agencies and between the representatives of different organizations of non-formal education (for example, student councils and youth councils), while assisting in disseminating contents on social equality, political and social activism, cultural enrichment, and proficiency in 21-century skills.

Varies agencies provide the budget for non-formal education: the government, international organizations, and non-formal organizations. The reviewed countries assess and measure non-formal education programs as part of their lifelong-learning agenda; thus, targeting the transition from the school world to labor market with emphasis on social involvement and multiculturalism. The complexity of this subject financially-wise, organizationally and ideologically requires governmental involvement and establishing a coordinating system such as a ministerial committee.

Keywords

Non-formal education; informal learning; non-formal learning; lifelong learning; previous learning; extracurricular activities.

1. מבוא

בספרות המחקר רווחים מונחים שונים לתיאור מגוון פעילויות חינוכיות שאינן חלק ממערכת החינוך הפורמלי: למידה לא פורמלית (*informal learning*), למידה מתמשכת לאורך החיים (*lifelong learning*), חינוך בלתי פורמלי (*non-formal education*), תוכניות חוץ-קוריקולריות, חינוך חברתי וקהילתי וכיוצא באלה.

מערכת החינוך הפורמלי (*formal education*) פועלת לפי נורמות וסטנדרטים המקבלים תוקף מהמדינה. מערכת זו היא מסגרת שיטתית הפועלת בהתאם לתוכניות לימודים שהוגדרו בארגון. תהליך הלמידה מתרחש בשיעורים קבועים, והערכת הישגים נעשית באמצעות כלי פיקוח ומדידה והיא חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה. בארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD) מגדירים "למידה פורמלית" כלמידה המושגת באמצעות תוכניות מאורגנות הנלמדות בבתי ספר, במוסדות להכשרה מקצועית, באוניברסיטאות ובמסגרות של ספקים מוכרים אחרים (Olcott, 2013).

חינוך בלתי פורמלי (*non-formal education*) מתואר לרוב על דרך השלילה של מערכת החינוך הפורמלי. חינוך זה מתקיים במרחבים פתוחים וסגורים ובחללים ייחודיים (למשל, ברשתות חברתיות, בתנועות נוער, בארגוני נוער, במתנס"ים, בארגוני מגזר שלישי ובמרחב ציבורי). החינוך הבלתי פורמלי מתאפיין בטשטוש הגדרות מקובלות של זמן ושל מקום הלמידה, והוא פועל יוצא של מוטיבציה עצמית, משום שהוא מתקיים בדרך כלל מתוך בחירה, מכוונת עצמית ומודעות עצמית. חרף מאפיינים אלה, חינוך בלתי פורמלי הוא מכון וכולל תוכני למידה רבים ומגוונים המשלבים התנסות וידע עיוני. לרוב הלמידה מתקיימת בקבוצות, עם עמיתים, ויש בה הנחייה (סילברמן-קלר, 2005, 2007).

החינוך הבלתי פורמלי הוא חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים הרשמית הבסיסית במדינות רבות בעולם. מקצת הפעילויות של החינוך הבלתי פורמלי נעשות בחסות הממשלה ומקצתן נעשות בחסות יוזמות שאינן ממשלתיות, מטעם ארגונים עצמאיים, ומטרותן מניעת נשירת תלמידים מבית הספר, שיפור כישורי החיים וכישורי הלמידה של צעירים (גרוס וגולדרט, 2015; de CEDEFOP, 2009; Bois-Reymond, 2003; Misko, Beddie, & Smith, 2007; Pereyra Sarti, 2006; Russell, 2001; Werquin, 2010; Zaki Dib, 1988).

למידה לא פורמלית (*informal learning*) מתקיימת מחוץ למסגרת ארגונית, היא אינה מובנית, מתרחשת בכל זמן ומקום וכוללת הקנייה של ערכים ושל נורמות. למידה לא פורמלית נרכשת בעיקר באמצעות מדיה, קריאה עצמית, ניסיון יום-יומי בעבודה או בחיים ואינטראקציה עם אנשים אחרים (גרוס וגולדרט, 2015; Youth Forum Jeneusse, 2003; Zaki Dib, 1988).

למידה מתמשכת לאורך החיים הוא מושג המתייחס למכלול צורות הלמידה, כולל חינוך פורמלי, חינוך בלתי פורמלי ולמידה לא פורמלית. למידה לאורך החיים יכולה להיות פרטית או ציבורית, מקוונת או קהילתית, מבוססת על עבודת צוות או על למידה עצמית, מתרחשת ברצף לאורך חיי הלומד בהקשרים שונים ומגוונים, בד בבד ללמידה במערכת החינוך הפורמלי או לאחר סיום הלמידה במערכת החינוך הפורמלי ורכישת המקצוע (Flourentzou, 2012; Keevy & Chakroun, 2015; Mernier, 2007; Smith & Clayton, 2009; Werquin, 2010; Yang, 2015).

חינוך בלתי פורמלי היה קיים עוד בטרם מוסדו בתי הספר. בחברות מסורתיות רכשו צעירים ידע וכישורים להישרדות חברתית וכלכלית באופן מאורגן מאוד בקהילה באמצעות חיקוי, צפייה והכשרה

מעשית. העברת ידע וכישורים לצעירים היו פעילויות חשובות לקיימות של חברות רבות. בשנות השישים והשבעים של המאה הקודמת התפיסה הרווחת הייתה כי חינוך בלתי פורמלי מיועד למי שנדחק מחוץ למערכת החינוך הפורמלי. בעשור האחרון השתנתה התפיסה הרואה בחינוך הבלתי פורמלי חלופה משנית בחשיבותה לחינוך הפורמלי, וכעת נתפס החינוך הבלתי פורמלי כחלק בלתי נפרד מלמידה מתמשכת לאורך החיים. לשינויים הטכנולוגיים שהתרחשו בעשורים האחרונים תרומה מכרעת לתפיסה החדשה כלפי החינוך הבלתי פורמלי, וחוקרים רבים מסכימים שמסגרת החינוך הבלתי פורמלי מציעה אפשרויות חינוכיות ללומדים מחוץ למסגרות החינוך הפורמלי (APPEAL, 2002).

1.1 עקרונות החינוך הבלתי פורמלי ומאפייניו

לחינוך הבלתי פורמלי ארבעה עקרונות ייחודיים (כהנא, 2004; כלפון, 2014; מנדל-לוי וארצי, 2016; סילברמן-קלר, 2005; Russell, 2001; Nomikou, n/a; Akanisi, 2012):

- **מרחב התרחשות** – החינוך הבלתי פורמלי מתרחש במגוון מרחבים, למשל, במרכזים קהילתיים, בתנועות נוער, בארגוני נוער, בארגונים תרבותיים, חברתיים ופוליטיים, במרשתת, במועדוני תחביבים ועניין, בקבוצות תמיכה, במוזיאונים, בספריות ציבוריות, במחלקות נוער, תרבות וספורט בשלטון המקומי ובארגוני בריאות.
- **אפשרויות הבחירה של הלומדים** – הלומדים בחינוך הבלתי פורמלי נדרשים להחליט אם להצטרף לפעילות, אם להשתתף בפעילות או אם לעזוב את הפעילות, כך גוברים סיכויי ההתאמה בין הכישורים ותחומי העניין של הלומדים והמסגרת החינוכית שבה הם בוחרים להשתתף. הגמישות וחופש הבחירה בחינוך הבלתי פורמלי מאפשרים לצעירים לפתח כישורי קבלת החלטות. כמו כן, צעירים נדרשים להבהיר לעצמם מהם תחומי העניין שלהם וערכיהם. בנוסף, החינוך הבלתי פורמלי מאפשר להגיב לצורכי הקהילה ומעודד צעירים להיות פעילים בפעילויות חשובות להם ולקהילות שלהם.
- **תוכן הלימוד ואופן ההוראה-למידה** – לרוב החינוך הבלתי פורמלי מתמקד בתחומי העניין של הלומדים, באינטרסים שלהם ושל קהילתיהם. תוכני הלמידה מרחבים ומגוונים ומשלבים בין התנסות מעשית וידע עיוני. ההוראה נעשית באמצעות הנחיה קבוצתית המתאפיינת בגמישות, שיחות, משחקים, למידה ניסיונית, השתתפות בטקסים ובעשייה חברתית ותרבותית. הלמידה עצמאית ומבוססת על אחריות אישית של הלומדים, היא פועל יוצא של מוטיבציה ומתרחשת מתוך מכוונות ומודעות עצמית.
- **מטרת הלמידה והערכה** – מטרת החינוך הבלתי פורמלי היא פיתוח יכולות המשתתפים בפעילות. במקרים רבים נעשית הערכה לפעילות הלמידה ולתוצאותיה, אולם הערכה זו אינה מבוססת ציונים, אלא מתמקדת בתפוקות הלמידה, למשל, בהגברת מוטיבציה, בחיזוק מסוגלות עצמית, בפיתוח כישורי תקשורת בין-אישית וכיוצא באלה. ברם, ניסיונות תאורטיים לייצר מודלים של הערכה ומדידה של למידה בלתי פורמלית זוכים לביקורת (Watson, 2004), אף שבכל המדינות שנסקרו הממשלות מעורבות בפיתוח מודלים להערכת החינוך הבלתי פורמלי.

2. מתודולוגיה

סוגיית החינוך הבלתי פורמלי מתוארת בספרות המחקר באמצעות מושגים שונים ומנקודות מבט דיסציפלינריות מגוונות. מונחים שונים מתארים מגוון פעילויות חינוכיות שהמשותף להן הוא שהן אינן חלק אינטגרלי ממערכת החינוך הפורמלי, אלא נפרדות ממערכת החינוך הפורמלי או משלימות שלה. בסקירה זו נבהיר בקצרה את המושגים הללו ונתמקד בחינוך הבלתי פורמלי על מאפייניו השונים במדינות שונות, בדגש על בני נוער בגילים 12–18 בבית הספר התיכון, ובפעילויות התמיכה והמימון ממשלתי או ממלכתי של החינוך הבלתי פורמלי.

בסקירה ננסה להשיב לשבע השאלות האלה:

1. כיצד מדינות זרות מתמודדות עם נושא החינוך הבלתי פורמלי ומספקות אותו לתלמידים?
 2. מי הם הגופים והארגונים הרשמיים ובעלי התפקידים העוסקים בחינוך בלתי פורמלי של אוכלוסיית היעד (בעלי תפקידים כמו מנהל חברה ונוער ומנהלי אגפי הנוער ברשויות המקומיות בארץ), האם מלבד משרד החינוך יש עוד משרדי ממשלה האחראים על נושא החינוך הבלתי פורמלי לנוער?
 3. האם יש חשיבה לצמצום פערים חברתיים?
 4. האם התפיסות המנחות בחינוך הבלתי פורמלי נובעות ממטרות החינוך הממלכתי?
 5. האם יש דגש על נושא הרב-תרבותיות ועל פיתוח מנהיגות?
 6. האם קיימת מדיניות מוצהרת המנחה את הגופים האחראים על נושא החינוך הבלתי פורמלי, ואם כן, מהי?
 7. האם המדינה מקבלת אחריות על נושא החינוך הבלתי פורמלי, ואם כן, באילו דרכים (מימון)? המחקר עבור סקירה זו התבסס על חיפוש במאגרי מידע אקדמיים, באינדקסים שונים ובאתרים רשמיים של ארגונים רלוונטיים לנושא המחקר. לשם כך השתמשנו במילות המפתח האלה: חינוך בלתי פורמלי, למידה בלתי פורמלית, למידה לא פורמלית, למידה מתמשכת לאורך החיים, פעילויות חוץ-קוריקולריות.
- מאגרי המידע שבהם השתמשנו לצורך סקירה זו: EBSCO, ERIC, מאגרי המידע של מכון מופ"ת, Google scholar, נוסף על כך השתמשנו בדוחות ממשלה שונים, בדוחות בין-לאומיים (למשל, דוחות הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי, אונסק"ו ו-EUCLYD), באתרים של ארגונים פרטיים ותוכניות פרטניות ובדוחות המחקר שלהם, בדוחות מחקר מטעם מוסדות כגון היוזמה למחקר יישומי בחינוך של האקדמיה הלאומית הישראלית במדעים, דוחות Horizon מטעם האיחוד האירופאי וכיוצא באלה.

3. חינוך בלתי פורמלי: אוסטרליה

3.1 רקע כללי

בפדרציה של אוסטרליה חיים כ-24.13 מיליון אנשים¹ בשש מדינות ובשתי טריטוריות מרכזיות. הצעירים בני 12–24 הם חמישית מכלל האוכלוסייה, ב-28% ממשקי הבית מתגוררים צעירים, 66% הם בני 12–19 המתגוררים עם שני הורים, ועוד 20% מתגוררים עם הורה אחד. מרבית הצעירים לומדים בתוכנית לימודים כלשהי (43% בבתי ספר תיכון, 20% בתוכניות הכשרה ו-6% בחינוך מקצועי). צעירים בני 15–19 משתתפים בכארבעים שעות שבועיות ויותר בפעילויות קהילתיות וחברתיות (Australian Government, 2010; "Definition of youth - Australia", 2014).

במרצת השנים השתנתה מדיניות אוסטרליה בנושא הגירה. ממדיניות הגירת המונים עד מלחמת העולם השנייה, למדיניות הגירה לעידוד הכלכלה לאחר המלחמה. כיום המדיניות מתמקדת במהגרים בעלי כישורים לצד מהגרים ממניעים הומניטריים או חברתיים. הכישורים הנדרשים ממהגרים, אשר ניתנים להקניה גם במסגרות חינוך בלתי פורמלי ובלמידה מוקדמת ולא פורמלית, כוללים: כישורי תקשורת בין-אישית, עבודת צוות התורמת למערכות יחסי עבודה פרודוקטיביות ולהישגים, פתרון בעיות, יזמות המובילה לפתרונות חדשניים, יכולת ניהול עצמי, תכנון וארגון (OECD, 2003).

באוסטרליה, לפי החוקה, תחום החינוך הוא תחת סמכותן של הממשלות המקומיות הממנות חלקית את מוסדות החינוך השונים. שיתוף פעולה פדרלי ומקומי נעשה באמצעות שתי ועדות מיניסטריאליות: הוועדה המיניסטריאלית לענייני חינוך, תעסוקה, הכשרה ונוער (Ministerial Council on Education, Employment, Training and Youth Affairs) והוועדה המיניסטריאלית לנושא החינוך הטכנולוגי והמקצועי (Ministerial Council for Vocational and Technical Education). ועד הממשלות האוסטרלי, המורכב מראש הממשלה, שרי הפנים, שרים אזוריים ונשיא איגוד הממשלות המקומיות האוסטרלי, דן אף הוא בנושאי חינוך.

מערכת החינוך הפורמלי באוסטרליה מחולקת לארבעה סוגי מוסדות שונים: בתי ספר, מוסדות לחינוך מקצועי והכשרות, מוסדות להשכלה גבוהה ומוסדות לחינוך קהילתי למבוגרים. לפני כמה עשורים פותחה באוסטרליה מערכת החינוך הבלתי פורמלי, הערוץ היעיל לחינוך בסיסי, שבה מקדמים את גישת הלמידה המתמשכת לאורך החיים. גישה זו משקפת את המדיניות הממשלה באוסטרליה. שרי מועצת החינוך (מועצה לענייני חינוך, תעסוקה, הכשרה ונוער) הכריזו שעתידה של אוסטרליה תלוי בכך שלכל אזרח יהיה את ארגז הכלים הדרוש (ידע, הבנה, כישורים וערכים) לחיים יצרניים ומתגמלים בחברה צודקת ומשכילה. מכאן נובעת מחויבות הממשלה למסגרת לאומית לפיתוח מיומנויות, דבר המעודד צעירים להתקדם באמצעות חינוך והכשרה. אומנם הממשלה הפדרלית יכולה להשפיע על החינוך הבלתי פורמלי, אך המדינות הן האחראיות על פי חוק על החינוך הזה (APPEAL, 2002; Australian Government, 2010; Karmel, 2004; OECD, 2003).

¹ ראו מפקד אוכלוסין אחרון משנת 2016 באתר המרשתת <http://www.abs.gov.au/websitedbs/d3310114.nsf/Home/Assuring%20Census%20Data%20Quality>

החינוך הבלתי פורמלי באוסטרליה מתמקד בעיקר באוכלוסיית המבוגרים ובחינוך קהילתי לקבוצות מעוטות יכולת. במסגרות החינוך הבלתי פורמלי באוסטרליה מדגישים את נושא הקניית הכישורים הדרושים לשוק התעסוקה ועידוד צעירים להשתלב במעגלי החיים היצרניים במדינה (Misko, Beddie & APPEAL, 2002; Clemans, Newton, Guevara, & Thompson, 2013; Smith, 2007; Watson, 2003; Werquin, 2010). מסגרות החינוך הבלתי פורמלי מתקצבות על ידי הממשלות המקומיות או על ידי תורמים פרטיים, בייחוד תקצוב תוכניות חינוך בסיסיות או כאלה העונות לצרכים של קבוצות שוליים. התמיכה במסגרות אלה היא פיננסית וטכנית כאחת. תוכניות חינוך בלתי פורמלי שאין בהן התייחסות להיבט מקצועי-תעסוקתי אינן זוכות לסבסוד, על אף תרומתן לפיתוח ידע וכישורים לתעסוקה ולתחומי חיים בוגרים אחרים (Clemans, Newton, Guevara, & Thompson, 2013).

באוסטרליה שיעור האבטלה נמוך, אך יש צניחה דמוגרפית במספר הצעירים שיצטרפו בעתיד למעגל העבודה. בשנים האחרונות בנתה אוסטרליה מערכת הערכה ייחודית להכרה בכל סוגי החינוך במדינה, כולל הלמידה הלא פורמלית והחינוך הבלתי פורמלי, שבהם נרכשים כישורי למידה שונים, המוכרים ככישורי "למידה קודמת", בטרם הכניסה למערכת החינוך הפורמלי. הרציונל העומד מאחורי יוזמה זו של ממשלת אוסטרליה הוא פיתוח ידע ובסיס כישורים ושמירה עליהם כתנאי לקידום העתיד הכלכלי והחברתי בפדרציה. בשל מבנה הממשל הפדרלי מערכת החינוך באוסטרליה מבוזרת בכל הנוגע להערכת הכישורים הנרכשים בלמידה לא פורמלית ובמסגרות של חינוך בלתי פורמלי. מסגרות אלו הן רכיב חשוב בחינוך באוסטרליה ומקנות לתלמידים אפשרות להמשיך בלימודים בחינוך הפורמלי. למערכת ההערכה של הלמידה הלא פורמלית והחינוך הבלתי פורמלי שלושה יתרונות עיקריים:

- הבטחה שהידע והכישורים שנרכשו כבר בהצלחה אינם זקוקים לאשור;
- עידוד תלמידים להמשיך ולפתח את כישוריהם ואת הידע שלהם באמצעות חינוך מובנה והכשרה כדי לעמוד בדרישות הפורמליות ולשפר את אפשרויות התעסוקה שלהם;
- הענקת תחושת ערך וביטחון עצמי למועמדים והבנה שידע, כישורים וניסיון, הדרושים בנסיבות שונות, זוכים להערכה ואפשר להשתמש בהם בדרכי למידה פורמליות.

בשנת 1996 הציעה ממשלת אוסטרליה מסגרת אסטרטגית לכלכלה אינפורמטיבית – זיהוי סדרי עדיפות כדי לקדם אוסטרלים לעידן הטכנולוגי – זאת בעקבות שני דוחות בין-לאומיים חשובים שסימנו את נושא הלמידה המתמשכת כנושא החשוב ביותר במדיניות החינוך במאה ה-21. שרי החינוך של הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי פרסמו דוח המסביר את ההיגיון בלמידה מתמשכת לאורך החיים ואת הרציונל הכלכלי מאחוריו וגם ארגון אונסק"ו (ארגון התרבות והמדע של האומות המאוחדות) פרסם דוח שקישר בין למידה מתמשכת ויציבות חברתית בעידן של שינויים חברתיים וכלכליים מהירים. באוסטרליה אימצו את הדוחות האלו, ובמערכת החינוך התחייבו שכל האזרחים יוכלו להפיק תועלת מטכנולוגיות מקוונות באמצעות פיתוח כישורים מותאמים (Watson, 2004). הממשלה הקצתה תקציב של 8.3 מיליון דולר אוסטרלי (5 מיליון יורו) עד לשנת 2011 לעידוד חינוך מדעי וחדשנות כאמצעי ליצירת מקורות תעסוקה חדשים ולקידום הכלכלה לרמה בין-לאומית ראשונה במעלה. בתי ספר ציבוריים קיבלו מענקים כדי לקדם הישגים מדעיים במתמטיקה ובכישורים טכנולוגיים, על בסיס חדשנות בית ספרית ויכולות חדשניות ומדעיות בבתי ספר. גם מערכת ההערכה של הלמידה הלא פורמלית

והחינוך הבלתי פורמלי נוסדה כחלק מגישת הממשל ללמידה לאורך החיים ולסיוע בפיתוח כישורים אלה.

אם כן, החינוך הבלתי פורמלי הוא חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים הרשמית הבסיסית באוסטרליה. נוסף על פעולות החינוך הבלתי פורמלי המאורגנות על ידי הממשלה, צומחות גם יוזמות שאינן ממשלתיות, וארגונים עצמאיים תומכים בתוכניות ומיזמים שונים באמצעות תקצובם. ברוח זו החינוך, על מגוון ערוציו, מסייע ביצירת חברה שבה מתגברים על מתחים ועל אי-שוויון מבלי לפנות לאלימות. חינוך זה חיוני להשתתפות פעילה ודמוקרטית בחברה שבה הפרט יכול ומעוניין לתרום למרחב הציבורי (Misko, Beddie and Smith, 2007).

3.2 פעילות חברתית בנושאי אקלים

"הקואליציה האוסטרלית של צעירים בנושא האקלים" היא ארגון נוער המונה 50,000 חברים והוא מעורר השראה בקרב בני נוער לפעול כדי לפתור את בעיית שינויי האקלים. רוב תנועות הנוער הגדולות באוסטרליה חברות בקואליציה, ומשימתם היא להקים תנועה דורית לפתרון בעיות האקלים בטרם יהיה מאוחר מדי. הצעירים פעילים בבתי ספר ובקהילות כדי להשפיע על ההתנהגות של בני הנוער בנושא ועל תפיסותיהם וכדי לבנות עתיד בר-קיימא לדורות הבאים. הקואליציה האוסטרלית של צעירים בנושא האקלים מארגנת מסעות פרסום בנושאים שונים כמו קריאה לעצור את בניית מכרה הפחם במדינת קווינסלנד, הצלת ריף האלמוגים מפגעי מפעלי הגז והפחם וסיוע לקהילות האבורג'יניות בטרטוריה הצפונית שנפגעו מאסדות הגז וזיהום המים.²

3.3 מניעת אלימות נוער

ארגון "סוג לאחור וחשוב" (Step Back Think) הוא ארגון ללא מטרת רווח הפועל לשינוי גישות ביחס לאלימות בני נוער והגברת המודעות להשפעות ההרסניות של האלימות. מטרת הארגון ללמד צעירים על השפעות האלימות באמצעות דיונים מקוונים, סרטוני DVD וחינוך. הפעילויות מתקיימות בבתי ספר ובמועדוני ספורט באמצעות רשת של "אלופי כבוד" היכולים להפיץ את המסר של מניעת אלימות לחבריהם. בפעילויות אלו צעירים מאזינים לסיפורים על אלימות חברתית ולומדים על השפעות האלימות על הקורבנות ועל התוקפים. כמו כן, הם לומדים כיצד להתמודד ולהיות מוכנים במצבים אלימים אפשריים.³

3.4 פורום הצעירים האוסטרלים

פורום הצעירים האוסטרלים הוקם בשנת 2008 על ידי השר לענייני נוער במטרה לחבר בין הממשל והצעירים ולקיים דיון מתמשך בנוגע לחיי צעירים, תקוות לעתיד ושירות מהממשל. את הפורום מנהל המשרד לענייני צעירים, והוא מונגש לכל באמצעות המדיה. צעירים יכולים לבחור מתי ברצונם

² ראו אתר המרשתת www.aycc.org.au

³ ראו אתר המרשתת www.stepbackthink.org

להשתתף בפורום ואיך הם רוצים להשתתף באירועים או בשיחות במרשתת, בהתחברות באמצעות לוויין, דוא"ל או טוויטר. הפורום פועל גם בקהילות העניות ביותר באוסטרליה. בין הנושאים שנדונו בפורום: בריונות נוער ודימוי גוף, אלימות ועוני. באמצעות הפורום צעירים יכולים להשפיע על החלטות הממשל. לפורום יש אתר המשמש כמכניזם יעיל לאינטראקציה בין הממשלה והצעירים. המשרד לענייני נוער דואג להעביר את הודעות הצעירים לשר הממונה על הנושא הרלוונטי ובאמצעותו הנושא מובא לשולחן הממשלה.

3.5 תנועות נוער באוסטרליה

תנועת הצופים היא ארגון חינוכי בלתי פורמלי המוגדר על ידי אונסק"ו כארגון המקיים פעילות חינוכית מחוץ למערכת הממוסדת של החינוך הפורמלי ומעביר מערכת מוגדרת של מטרות חינוכיות לקבוצות לומדים המזוהה עם הארגון. התנועה שואפת בעיקר להכשיר צעירים להיות אזרחים טובים יותר, אולם פעילויות רבות בתנועת הנוער תורמות לשיפור הישגי החניכים במדע, בקריאה ובמתמטיקה. במדינות רבות פעילות תנועת הצופים היא חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים (Kieran, 2014).

אחד משבטי תנועת הצופים בפרוורי מלבורן פועל במכללה הקתולית המקומית. חניכי השבט, בני 14–17, המשתתפים בפעילויות תנועת הנוער יכולים להחשיב את הפעילויות האלה כחלק מהדרישות לקבלת תעודה בחינוך המקצועי (*vocational education*). בעיירה דורין, דרומית למלבורן, נמצאת מכללת הייזל גלן – בית ספר ממשלתי. בשנת 2014 נפתח במקום בית ספר יסודי, ובשנת 2015 נפתח בית ספר תיכון. במתחם בית הספר יש מתקן רב-שימושי של תנועת הצופים המשמש הן את חניכי התנועה, הן את תלמידי בית הספר והן את אנשי הקהילה המקומית. מתקן זה נבנה במימון משותף של תנועת הצופים במדינה, של מחלקת תכנון התחבורה והתשתיות המקומיות במדינה (באמצעות הקרן לפיתוח אזורי) ושל מועצת העיר ומחלקת החינוך. המחלקה לחינוך והתפתחות הגיל הרך במדינת ויקטוריה סיפקו את התשתית ואת השטח, ואילו תנועת הצופים מנהלת את המקום.

תנועת הצופים מסייעת גם בתחום הכשרת מורי העתיד. מנהיגי התנועה מתנדבים בפעילויות חינוכיות, ובשעות הפנאי הם פוגשים הורים ומנהלים תקציבים ומקורות מימון. פעילויות אלה מפתחות בהם את הכישורים הדרושים לאנשי חינוך והוראה. תוכנית אחרת שבה מעורבת תנועת הצופים באוסטרליה היא "תוכנית המורה האיכותי" (The Quality Teacher Program). התוכנית מקבלת תקציב מטעם הממשלה המקומית ומכשירה סטודנטים לחינוך להיות מנהיגים בתנועה. בנוסף להתמחות בלימודים, מורי עתיד אלו רוכשים מיומנויות נוספות וניסיון, בעיקר בתחום החינוך הבלתי פורמלי, דבר הזוכה להערכה במגזר החינוכי. כך מורים לגיל הרך ולשלב החינוך היסודי פועלים בשיתוף עם תנועת הצופים בהנחיית חניכים בני 6–10, ומורים בבתי ספר תיכון מנחים חניכים בני 10–17. תוכנית מעין זו מצביעה על כך שהחינוך אינו מוגבל לבית הספר ושצריך לשלב בין פעילויות תנועת הנוער והפעילויות הפורמליות של בית הספר.

4. חינוך בלתי פורמלי במדינות האיחוד האירופי

4.1 חינוך בלתי פורמלי במדינות האיחוד האירופי

המונחים חינוך בלתי פורמלי, למידה לא פורמלית, חינוך פורמלי ולמידה מתמשכת לאורך החיים רוחים גם בדוחות שונים על אודות מדינות האיחוד האירופי. גרוס וגולדרט (2015) ציינו שקיימת מערכת יחסי גומלין בין המציאות החברתית והכלכלית (פערים חברתיים, מהגרים, פשיעה, עוני ואבטלה) ומדיניות הממשלה בנושא חינוך בלתי פורמלי, מדיניות המציעה כלי הערכה ומדידה שונים ללמידה קודמת. החוקרות קבעו שגוברת ההכרה בפעילויות בלתי פורמליות כתוכניות מניעה או כהתערבות למיגור תופעות חברתיות שליליות ולהצמחת חברה סולידרית יותר, כפי שמוכיחים גם מחקרים אחרים (CEDEFOP, 2009; de Bois-Reymond, 2003; Dalla Vecchia, Kerr, and Cannella, 2015; Singh, 2015; Smith and Clayton, 2009).

במדינות האיחוד האירופי נוסחו שלוש מטרות להכרה בפעילויות החינוך הבלתי פורמלי:

- מניעת נשירה מבית הספר
- שיפור האיכות של ההשכלה הגבוהה
- שיפור כישורי צעירים בשוק העבודה

במדינות האיחוד האירופי ראוי למנות כמה תוכניות של החינוך הבלתי פורמלי, תוכניות אלה מתקיימות מתוך תפיסת האיחוד האירופי אשר ללמידה מתמשכת לאורך החיים ומשתתפות בהן גם מדינות שנסקרות פה: אירלנד, אנגליה, אסטוניה, ספרד וצרפת. להלן תהיה התייחסות פרטנית לתוכניות חינוכיות בכל אחת מן המדינות הללו.

4.2 תוכנית Youth in Action

הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי ניסח תוכנית פעולה במטרה להתמודד עם בעיית האבטלה בקרב צעירים באירופה ועם הקושי שלהם להשלים בהצלחה את המעבר מבית הספר התיכון או ממוסד ההכשרה לשוק התעסוקה ולמצוא עבודה איכותית שבה יוכלו להתמיד לאורך זמן, ובמטרה להגביר את המעורבות החברתית של התלמידים. התוכנית שילבה למידה לא פורמלית וחינוך בלתי פורמלי ופעלה בשנים 2007–2013.

בטווח המידי הציעה התוכנית שיפור בהיצע העבודות בשוקי העבודה במדינות החברות באיחוד ותמיכה כלכלית בצעירים מובטלים העומדים בתנאים הנדרשים. נוסף על כך, התוכנית קידמה מדיניות אקטיבית הכוללת שיפור יכולות הצעירים ועודדה מעסיקים להעסיק צעירים, בעיקר כאלה שיכולותיהם נמוכות, וליצור הכשרות והתמחויות. בטווח הארוך דגלה התוכנית בחיזוק מערכת החינוך ובהכנת הצעירים לשוק התעסוקה, זאת לצד חיזוק מעמדו של החינוך המקצועי וההכשרות המקצועיות. בנוסף, התוכנית עודדה הנגשה של מוסדות התעסוקה לצעירים ועסקה במניעת הדרה חברתית (פתאל, 2014). במסגרת התוכנית יזמה הוועדה האירופית את הקמתם של שמונה מרכזי ידע לצעירים (SALTO Youth Inclusion Resource Centers) כדי לתמוך במיזמים בתחומי עדיפות לאיחוד האירופי כגון אזרחות אירופית, שונות תרבותיות והשתתפות של צעירים בעלי הזדמנויות מעטות בפעילויות המרכזים והגברת מעורבותם בהם.

כדי לקרב בין צעירים שיש להם צרכים שונים ורקע תרבותי-כלכלי-חברתי שונה נפתחה תוכנית התנדבויות הנמשכת חודש אחד עד שלושה חודשים במדינה אירופית כלשהי. תוכנית זו מציעה לצעירים חוויות חדשות בהקשר נרחב ופעילויות משמעותיות וברורות ביצוע ומקדמת את הכללתם של הצעירים בחברה ובעולם התעסוקה. בטרם הצטרפו לתוכנית התקשו הצעירים האלה להיות יעילים, לפתח מוטיבציה ולבנות כישורים למציאת עבודה או ללימודי המשך. מקצתם חיו במשפחות שלא תמכו בהם או שהיחסים בתוך המשפחה היו מעורערים, דבר שהפריע להם להתמקד במציאת עבודה, מקצתם היו בעלי עבר פלילי (גם עקב שימוש בסמים), מקצתם חוו קשיים אחרים. התוכנית דוגלת בגישה הוליסטית כדי לסייע לצעירים בכל ההיבטים של חייהם האישיים. התמיכה של התוכנית בצעירים היא רב-תחומית ולטווח ארוך, מאחר שרבים מהם ננטשו וחווו אכזבות שוב ושוב ואף איבדו את האמון בעצמם או בחברה. מטרת התוכנית לבנות אמון מחודש וביטחון, ולכן לכל צעירים יש מאמנים אישיים או מנחים הפועלים לצד הצעירים המתנדבים בארץ הזרה. לאחר תקופת ההתנדבות מקבלים הצעירים הזדמנות להיכנס לשוק התעסוקה באמצעות מימון של שישה חודשי העסקה מטעם הרשויות. בשנים 2011–2012 מומנה התוכנית על ידי הקרן החברתית האירופית, בנוסף למימון מטעם שירות המתנדבים האירופי הפועל במסגרת Youth in Action. תוכנית זו קיימת באסטוניה, בצרפת ובאנגליה בשותפות עם ארגונים מקומיים.

4.3 אסטרטגיית "אירופה 2020"

אסטרטגיית "אירופה 2020" לצמיחה מכילה ובת-קיימא קוראת לפיתוח ידע, כישורים ויכולות להשגת צמיחה כלכלית ותעסוקה. יוזמות שונות הדגישו את הצורך בדרכי למידה גמישות יותר, היכולות לשפר את סיכוי הכניסה לשוק העבודה ואת התקדמות בהם ומאפשרות מעברים בין שלבי עבודה ולמידה. כמו כן יוזמות אלה קידמו את ההערכה של החינוך הבלתי פורמלי ואת הלמידה הלא פורמלית. בוועידת בורגוס בשנת 2010, ועידת השרים האירופית ללמידה מקצועית ולהכשרה, הכריזו שעד שנת 2015 יפתחו כל המדינות החברות באיחוד האירופי הליכים להכרה בחינוך הבלתי פורמלי ובלמידה הלא פורמלית והערכתם באמצעות תמיכה של מערכות מדידה ארציות (Nomden, 2011). הדוחות השונים העוסקים במדינות שננתח להלן מצביעים על התגייסות הממשלות להקמת מערכות הערכה ומדידה של הישגים אלו, ככלי נוסף להערכת כישורי מועמדים צעירים בהיקלטותם בשוק העבודה או במערכת ההשכלה הגבוהה.

פורום צעירי אירופה בחן בשנת 2011 את השפעת החינוך הבלתי פורמלי בארגוני נוער על תעסוקת צעירים באמצעות פיתוח "כישורים רכים" ככלי להגברת סיכוייהם בהשתלבות בשוק התעסוקה. נמצאה התאמה בין הכישורים הדרושים לתעסוקה והכישורים שנרכשו על ידי צעירים, כגון כישורי תקשורת, כישורי תכנון וארגון, כישורי קבלת החלטות, כישורי עבודה בצוות, ביטחון עצמי, אוטונומיות ואוריינות. גם תכונות אופי מסוימות נמצאו מסייעות לפיתוח כישורים אלו: מוטיבציה עצמית, יזמות ופרו-אקטיביות. רמות גבוהות יותר של כישורים התפתחו בקרב צעירים שהיו מעורבים יותר בארגוני נוער. צעירים שהיו מעורבים בארגוני נוער ופעלו גם מחוץ לגבולות מדינותיהם (אפילו לתקופה קצרה) דיווחו על רמות גבוהות של פיתוח מיומנויות אלו, בייחוד בכל הנוגע לרכישת שליטה בשפות

זרות, תקשורת בין-תרבותית וכישורי מנהיגות (Souto-Otero, Ulicna, Schaepkens, and Bognar, 2012).

4.4 תוכנית ארסמוס+ (Erasmus+)

תוכנית ארסמוס+ נוסדה על ידי האיחוד האירופי בשנת 2014 כדי לקדם חינוך צעירים והכשרתם (גם בספורט). תקציב התוכנית הוא 14.7 מיליארד יורו עד לשנת 2020. סכום זה משקף עלייה של כ-80% בתקציב התוכנית בהשוואה לתוכנית הקודמת שהייתה (Youth in Action). התוכנית תומכת במוביליות למטרות חינוך של ארבעה מיליון צעירים ומחנכים. כ-10% מתקציב התוכנית מיועד לפעילות צעירים, כולל חילופי משלחות של בני נוער והתנדבויות ברחבי אירופה. התוכנית מקשרת בין מדינות האיחוד האירופי בנושא כלכלה וחינוך ותוכניות נוער, והיא מממנת שותפויות אסטרטגיות בין תוכניות חינוכיות שונות, כולל שיתופי פעולה בין מגזרים (European Commission, 2012, 2016). למשל, באסטוניה תקציב התוכנית הוא 7,386,520 יורו; באירלנד, בשנת 2013, ייחד המשרד לענייני צעירים ונוער לתוכנית תקציב של 51,748,000 יורו; בספרד תקציב התוכנית הוא 25,924,000 יורו; באנגליה בשל העובדה שהאחריות לנושא בני הנוער היא בידי כמה משרדי ממשלה, אי-אפשר להעריך את התקציב המדויק המושקע בתוכנית (European Commission, 2015).

4.5 פעילויות חינוכיות חוץ-קוריקולריות בתחום המדעים

בקרב מדינות האיחוד האירופי ניתן לציין כי שיעור גבוה מן התלמידים במערכת החינוך הפורמלי משתתפים בפעילויות חוץ-קוריקולריות. לפי דוח הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי, לתלמידים הלומדים במוסדות המציעים יותר פעילויות מדעיות חוץ-קוריקולריות יש הישגים טובים יותר במדעים, בהשוואה לתלמידים הלומדים בבתי ספר המציעים פעילויות מעטות מסוג זה. כמו כן, לתלמידים המשתתפים בפעילויות מדעיות חוץ-קוריקולריות יש גישות חיוביות יותר כלפי מדע, הם מאמינים ביכולתם האישית לנהל משימות מדעיות באפקטיביות (יעילות עצמית) ונהנים מלימודי המדעים. יעילות עצמית והנאה חשובים ללמידה, שכן הם משפיעים על הדרך שבה תלמידים מציבים מטרות ומשתמשים באסטרטגיות למידה (Ikeda, 2012).

להלן לוח 1 שבו מובאים שיעורי התלמידים המשתתפים בפעילות בבתי ספר המעודדים פעילות חוץ-קוריקולרית:

מועדוני מדע	ירידי מדע	פרויקטים מדעיים	תחרויות מדע	טיולים וסיורי למידה	
31	31	70	98	97	אוסטרליה
73	35	60	72	87	אנגליה
21	64	53	54	93	אירלנד
50	81	88	88	97	אסטוניה
69	57	36	37	95	ספרד
אין נתונים	אין נתונים	אין נתונים	אין נתונים	אין נתונים	צרפת

לוח 1: שיעור התלמידים המשתתפים בפעילות חוץ-קוריקולרית בבתי ספר
(לקוח מתוך: Ikeda, 2012)

5. חינוך בלתי פורמלי: אירלנד

5.1 רקע כללי

באירלנד משנת 1981 צנח שיעור הילדים מתחת לגיל 18 מ-36.2% ל-25% בשנת 2011. בשנת 2016 חיו באירלנד 1,220,907 ילדים מתחת לגיל 18 שהם כ-26.1% מכלל האוכלוסייה. לשם השוואה, באסטוניה שיעור הילדים הוא 18.6% (בשנת 2015), בספרד שיעורם של הילדים הוא 18.0% ובאנגליה שיעור הילדים הוא 21.25%. בשנת 2011 חיו באירלנד כ-14,245 ילדים בני קבוצת הטרולר (Traveller) שהם 1.2% מכלל אוכלוסיית הצעירים וכ-28.2% מאוכלוסיית קבוצת בני מיעוטים זו.⁴ בשנת 2011 חיו באירלנד 93,005 ילדים זרים שהם כ-8.3% מכלל אוכלוסיית הילדים במדינה (, Department of Children and Youth Affairs, 2016; "Definition of youth – Ireland", 2014).

באירלנד נושא הצעירים וחינוכם נמצא באחריות המשרד לענייני ילדים ונוער (Department of Youth and Children Affairs). כפי שאימצו מדינות אחרות באיחוד האירופי, גם אירלנד אימצה מדיניות רשמית בנוגע ל"כישורי מפתח" הנרכשים בעיקר מחוץ למערכת החינוך הפורמלי ומערכת ההכשרה, כישורים כמו עבודת צוות, תקשורת, פתרון בעיות, חדשנות ויצירתיות. כישורים אלה הוכרו על ידי התוכנית האסטרטגית הלאומית בנושא כישורים משנת 2007 (, Irish aid, 2003; Murphy, 2007).

הלמידה הפורמלית באירלנד מתרחשת באמצעות תוכניות לימוד הנלמדות במוסדות הכשרה וחינוך המודדים את תלמידים ומעריכים אותם באמצעות ציונים. הלמידה הבלתי פורמלית עוסקת בחינוך לדמוקרטיה ולאזרחות ובהשתתפות בחברה האזרחית המשפיעה על היתרונות הכלכליים והחברתיים של הפרט ושל החברה כולה. משרד החינוך והמדע והמשרד לענייני יזמות, מסחר ותעסוקה אחראים באירלנד על פיתוח מדיניות לאומית בחינוך והכשרה. במסגרת זו הם אף תומכים בפיתוח מערכת הערכה לכישורי למידה מתמשכת לאורך החיים.

5.2 רשת יזמות בהוראה

אחד מארגוני הנוער המובילים באירלנד הוא פורויג' (Foróige Network for Teaching Entrepreneurship) המפעיל רשת יזמות בהוראה בשיתוף עם מוסדות חינוך. מטרת הארגון, הפועל משנת 1952, היא לעודד צעירים להיות פעילים כדי לפתח את עצמם ואת החברה שבה הם חיים. בכל שנה הארגון עובד עם כ-50,000 צעירים בני 10–18 במועדונים ובבתי הספר בסיוע מתנדבים ומפעילים מיזמים שונים לבני נוער בהנחיית צוותי הארגון. צוותי הארגון פעילים ב-26 מחוזות במדינה ומפעילים יותר משש מאות מועדונים.

בשנת 2013 קיבל הארגון מימון מקרן בנק אולסטר ליצירת השפעה קהילתית. תוכנית הארגון יוחדה לשינוי חייהם של צעירים בקהילות מעוטות יכולת, כדי להעניק להם אפשרות לפתח כישורים

⁴ הטרולרים משתייכים לקבוצות הנוודים באירופה (כמו הצוענים או בני עם הרומה) שמוצאם אינו ברור. בני מיעוט זה דוברים אנגלית וניבים מקומיים נוספים ויש להם מסורות ייחודיות. בשנת 2017 הכירה ממשלת אירלנד בזכויות האתניות של בני קבוצה זו. בעניין זה ראו Pavee Point Traveller and Roma Centre, 2014.

בסיסיים בעסקים וביזמות ולסייע להם לגלות את הכישרון שלהם ואת הפוטנציאל הגלום בהם. התוכנית פועלת בבתי ספר ובמועדונים, מחודש ספטמבר ועד חודש מאי, ומסייעת להפחתת שיעורי הנשירה של בני 12–19 ממסגרות הלימוד. בכל שנה מורים ומדריכי נוער משתתפים בתוכנית הכשרה אינטנסיבית המכשירה אותם ומקנה להם את המיומנויות הנדרשות ואת הכלים הרלוונטיים כדי להנחות בהצלחה את התוכנית לצעירים.

בתוכנית התלמידים לומדים את כל הידע הדרוש כדי לפתוח עסק ולנהל אותו בהצלחה. המשתתפים מקבלים מענק התחלתי כדי לפתוח את העסק שלהם, מבקרים במפעלים כדי לקנות את הציוד הדרוש לעסק, יוצרים קשר עם יזמים חברתיים, עם מנהלי עסקים, עם מנהיגי קהילות ועם מבקרים בחברות מקומיות ולאומיות. משתתפי התוכנית עובדים עם מאמנים עסקיים, מוכרים את המוצרים שלהם ביריד מסחרי של הקרן ומציגים את התוכנית העסקית שלהם בפני שופטים. בשנת 2013 היו לתוכנית הזו 1,500 בוגרים צעירים.⁵

5.3. תוכנית "אח גדול, אחות גדולה"

תוכנית "אח גדול, אחות גדולה" נוסדה בארצות-הברית בשנת 1904 בארגון נוער בין-לאומי. התוכנית מבוססת על מתנדבים בוגרים המבססים "חברות תומכת" שבה "אחים גדולים" מעודדים את הצעירים לבנות עתיד טוב יותר. המנחים מזהים את הצרכים של הצעירים ואת המיומנויות הנדרשות להם כדי להצליח להיות אזרחים יצרניים המממשים את הפוטנציאל שלהם.

באירלנד ארגון פורויג' אחראי גם על התוכנית הזו, ובראשית המילניום, בשיתוף עם המשרד לשירותי בריאות, הגדירו מהי ההנחיה הפרטנית שהצעירים זקוקים לה ועשויים להפיק ממנה תועלת. התוכנית הבין-לאומית "אח גדול, אחות גדולה" נבחרה לתת מענה לצורך זה, ובשנת 2007 הנהו בארגון פורויג' את המרכז לחקר המשפחה והילד באוניברסיטה הלאומית של אירלנד להעריך את אפקטיביות התוכנית. מחקר ההערכה נמשך שנתיים, והוא אחד המחקרים המקיפים ביותר בנושא מתן שירות לצעירים באירלנד. ממסקנות המחקר עולה שצעירים שפעלו לצד מנחה אישי היו בעלי מסוגלות אישית גבוהה יותר, בהשוואה לצעירים שפעלו ללא הנחיה. צעירים שהשתתפו בתוכנית זו נהנו מתמיכה רבה יותר, והוריהם ציינו כי התנהגותם החברתית הייתה חיובית יותר. כמו כן, נמצא קשר חיובי (לא חזק) ביחס למקובלות חברתית, תוכניות עתידיות ללימודים ושימוש מופחת באלכוהול ובסמים (Dolan et al., 2011).

5.4. מועצות תלמידים

באירלנד אחד התחומים המקבלים קדימות באסטרטגיה הלאומית לחינוך הוא עידוד מעורבות אזרחית בכלל ועידוד פעילותן של מועצות תלמידים בבתי הספר בפרט. מטרת אסטרטגיה זו להגדיל את מספר מועצות הנוער בבתי הספר ולבחון את האפקטיביות שלהן. המשרד לענייני ילדים ונוער מסייע למועצות התלמידים לקדם את מעורבותם בתהליכי קבלת החלטות המשפיעות על חיי צעירים בבתי ספר ומספק

⁵ ראו אתר המרשתת <http://www.foroige.ie/our-work/youth-entrepreneurship>

לתלמידים תמיכה בעת הבעת דעותיהם והשקפותיהם. לפי סעיף 12 באמנת האו"ם לזכויות הילד, יש לצעירים זכות להביע את השקפותיהם בחופשיות בעניינים הנוגעים להם, כולל בנושאים העוסקים בנעשה בבתי הספר. מועצת הנוער הלאומית של אירלנד (National Youth Council of Ireland) מספקת הכשרה לחברי מועצות התלמידים, מפתחת את מועצות התלמידים המקומיות בשיתוף עם הארגונים הרלוונטיים, מסייעת בפיתוח מדיניות בנושאים המשפיעים על תלמידים בבתי ספר תיכוניים ומביאה לתשומת לב הרשויות את צרכי הנוער ואת זכויותיהם. נוסף על כך, מועצת הנוער הלאומית משתפת פעולה עם מוסדות חינוך באירלנד ובאירופה ופועלת בשיתוף עם מקבלי החלטות בנושאי מדיניות חינוכית וארגוני מורים, כדי לסייע בפיתוח מערכת חינוך מתקדמת, הוגנת ושקופה. בנוסף, המועצה מספקת לתלמידים פלטפורמה מסודרת כדי להשמיע את דעתם.

5.5. מועצת הנוער הלאומית

מועצת הנוער הלאומית של אירלנד היא הגוף המייצג של כחמישים ארגוני מתנדבים הפועלים עם צעירים, והיא משתמשת בניסיון הקולקטיבי של חבריה כדי לפעול לקידום נושאים חשובים לצעירים כגון מיגור העוני ומציאת תעסוקה. הארגונים החברים הפועלים במועצה עובדים עם למעלה מ-300,000 צעירים ברחבי אירלנד. מטרת המועצה להבטיח שלכל הצעירים במדינה תהיה יכולת לפתח כישורים וביטחון עצמי כדי להיות אזרחים שותפים ופעילים בחברה מכילה. תפקיד המועצה מוכר ברשויות החוק, דבר הנעשה באמצעות חקיקה משנת 2001.

5.6. תוכניות בנושא תרבות ומורשת

באירלנד יש תוכנית לאומית לצעירים המבקשים לממש את הפוטנציאל שלהם באומנות. נוסף על תוכנית זו, מומחים מטעם תוכנית העבודה בנושא תרבות (Work Plan for Culture) של מועצת האיחוד האירופי פועלים באירלנד ומסייעים בקידום נושאים שונים כגון שונות תרבותית, דו-שיח בין-תרבותי, תרבות נגישה ומכילה, כישורים ומוביליות, יכולות אזרחיות וחברתיות ותקשורת בשפות זרות. אף היוזמה הממשלתית האירית (Create Ireland Programme 2017-2022), בשיתוף המשרד לענייני אומנות, נושאים אזרחיים, כפריים וגאליים והמשרד להוצאות ציבוריות ורפורמה, מקדמת את נגישות הילדים לאומנות, למוזיקה ולדרמה בכל קהילה. יוזמה מאפשרת לכל הילדים בקהילות השונות לבטא את הפוטנציאל היצירתי שלהם. ביוזמה זו תוכניות שונות כמו סיורים באתרי מורשת, טיולי שטח וסיורים להכרת המדינה.⁶

⁶ ראו אתר המרשתת <http://www.heritagecouncil.ie/funding>

6. חינוך בלתי פורמלי: אסטוניה

6.1 רקע כללי

אסטוניה נוסדה בשנת 1918, בשנת 1940 היא נכבשה על ידי ברית-המועצות לשעבר ושבה לעצמאותה בשנת 1991. המדינה הממוקמת על חוף הים הבלטי היא אחת המדינות הקטנות באירופה מבחינת שטח, ואוכלוסייתה מונה 1.32 מיליון אנשים. בשנת 2013 חיו באסטוניה 288,492 צעירים בני 7–26 שנים שהם כ-22.4% מכלל האוכלוסייה. במערכת החינוך של אסטוניה יש ארבעה שלבי חינוך: גנים, בית ספר בסיסי-יסודי, בית ספר תיכון, השכלה גבוהה. המדיניות בנושא בני נוער עוסקת במכלול היבטים כולל תעסוקת נוער, מדיניות חברתית, בריאות, היבטים תרבותיים, משפחה ומניעת אלימות. משרד הממשלה האחראי על נושא פיתוח מדיניות בענייני בני נוער הוא משרד החינוך (Tam and Saar, 2010).

לרוב הרשות המקומית מממנת תוכניות נוער ומיזמים שונים כגון מחנות נוער, אירועי ספורט ופעילויות בשעות הפנאי בבתי הספר. כמו כן הרשות המקומית תומכת באיגודי נוער, בבתי ספר לתחביבים (מוזיקה, ספורט, אומנות, טבע) ובמועדוני נוער. פעילויות שמטרתן לעורר השפעה ארצית-לאומית רחבה יותר בעבודת בני הנוער ממומנות על ידי המדינה, כשחלק מכספי המדינה מופנים לגופים הרלוונטיים באמצעות הממשלות המחוזיות. קרנות שנתיות מתקציב המדינה מוקצבות לארגוני נוער שיש בהם יותר מחמש מאות חברים, ובנוסף יש תוכנית נפרדת וייחודית התומכת במועצות הנוער (Ministry of Education and Research, 2014).

לפי דוח הוועדה האירופית משנת 2017, שוק התעסוקה באסטוניה הוא בין השווקים המתפקדים הטובים ביותר במדינות האיחוד, הפעילות העסקית ושיעורי התעסוקה במדינה זו הם גבוהים מן הממוצע באירופה (כולל תעסוקת צעירים לטווח ארוך), ושיעור הצעירים שאינם לומדים או אינם עובדים נמוך מן הממוצע באירופה, ויש לציין שנתון זה אף ממשיך לרדת (European Commission, 2017; Gross, 2010).

6.2 תוכנית Youth Guarantee

תוכנית Youth Guarantee, מיוזמת הוועדה האירופית, יושמה באסטוניה כבר בשנת 2014 והיא מיועדת לצעירים מתחת לגיל 30 שאינם לומדים באוניברסיטאות או שהישגיהם האקדמיים נמוכים, והם זקוקים להכשרה מקצועית. מטרת התוכנית להקל על צעירים בעת כניסתם לשוק התעסוקה ולסייע להם להיקלט במעגל העבודה. באסטוניה המשרד לעניינים חברתיים ומשרד החינוך והמחקר אחראים ליישום התוכנית הזו שבה צעירים יכולים להשתתף בסדנאות בבתי ספר ולקבל מימון של חוזי עבודה והנחייה מקצועית שתכליתם לסייע לצעירים לרכוש כישורים מקצועיים באמצעות למידה מבוססת תעסוקה, מחנות קיץ ופעילויות קהילתיות שבהן נחשפים הצעירים לאפשרויות התעסוקה הקיימות. כמו כן, מסגרת זו מאפשרת לצעירים לרכוש ידע וכישורי חיים (European Commission, 2017).

6.3 תוכנית ProgeTiger לשילוב חינוך טכנולוגי

תוכנית FrogTiger נוסדה בשנת 2012 וקהל היעד שלה הוא ילדי גן, תלמידי החינוך היסודי ותלמידי החינוך המקצועי. מטרת התוכנית לשלב חינוך טכנולוגי בתוכנית הלימודים, להעניק תמיכה כלכלית למוסדות חינוך עבור רכישת מכשירים שונים המקדמים למידה באמצעות טכנולוגיות, לפתח בתלמידים חשיבה לוגית, יצירתיות וכישורים מתמטיים. התוכנית שואפת להוכיח שחינוך טכנולוגי עשוי להיות מעניין והוא מיועד לכל התלמידים. לשם כך בתוכנית הזו משקיעים באוריינות הטכנולוגית של הלומדים מבית הספר היסודי ומקנים ללומדים מיומנויות דיגיטליות הדרושות לחיים במאה ה-21. התוכנית מציעה לתלמידים ללמוד את כללי הבסיס בתכנות באמצעות פעילות אקטיבית ואת אופן השימוש בשפות תכנות (בהתאמה לגיל משתתפי התוכנית).

הקרן למידע טכנולוגי בחינוך (Information Technology Foundation for Education), שחקן מרכזי בשדה החינוך באסטוניה המקבל תמיכה ממוסד החינוך והמחקר ומשתף פעולה עם מגוון רחב של ארגונים ומוסדות במטרה לעודד למידה טכנולוגית באסטוניה, אחראית על תוכנית FrogTiger. נוסף על תוכנית זו, תוכניות ומיזמים אחרים של הקרן משלבים כלים דיגיטליים בפרקטיקות ההוראה והלמידה, ואוניברסיטאות, גופים מהמגזר הפרטי וארגוני מגזר שלישי מעורבים אף הם בפיתוח ההכשרה של המורים, בפיתוח חומרי הלמידה והמתודולוגיות ובפעילויות שונות להגברת המודעות לחינוך טכנולוגי.

תוכנית FrogTiger היא דוגמה טובה לשיתוף פעולה בין מקבלי החלטות שונים המאוחדים סביב מטרה משותפת – הגברת האוריינות הדיגיטלית של תלמידים וצעירים באסטוניה. הלמידה וההוראה בתוכנית מבוססות על גמישות של סביבת הלימודים. ההוראה יכולה להתרחש בכיתה או במועדונים לאחר שעות בית הספר. התלמידים המשתתפים הם בני 6–18. התוכנית מבוססת על הוראת תכנות, יצירת יישומונים מקוונים ויצירת אתרי מרשתת. פעילויות הלמידה משתנות בהתאם לגיל הלומדים ורמת האוריינות הדיגיטלית שלהם. למשל, ברמת הבסיס משתמשים בשפות תכנות גרפי (LOGO, KODU Game Lab and Scratch) וברבובטים בהוראה, משום שהם נתפסים ככלים נחמדים להמחשת תפוקות מידיות של משימות התכנות. תלמידים בחטיבות הביניים ובתיכון עוסקים ביצירת אתרי מרשתת ויישומונים מקוונים. כל הפעילויות מועברות בדרכים שיתופיות שבהן קיימים מגוון פתרונות טכנולוגיים. התוכנית מכירה גם בחשיבות מיומנויות המורים, ולכן הקרן למידע טכנולוגי בחינוך מספקת תמיכה למורים ומעצימה את האוריינות הטכנולוגית שלהם באמצעות הצגה של מגוון כלים ומקורות שבהם אפשר להשתמש בפרקטיקות ההוראה שלהם. נוסף על כך, התוכנית מציעה רישות וחילופי מידע בין מורים.

6.4 איגוד מועצות התלמידים בבתי ספר באסטוניה

בשנת 1998 נוסד איגוד מועצות התלמידים בכמה בתי ספר תיכון באסטוניה. איגוד זה הוא ארגון הגג של מועצות התלמידים בבתי הספר ברחבי המדינה. בארגון חברים כמאתיים תלמידים ומטרתו לייצג את התלמידים, לייצג את תחומי העניין שלהם ולקדם סביבות למידה ואקלים מיטבי בבתי הספר. האיגוד תומך בארגוני התלמידים ובהתפתחותם באמצעות ארגון "שולחנות עגולים" לדיון, סמינרים, מחקרים, כנסים ומחנות. האיגוד פעיל בתקשורת ומאפשר לתלמידי אסטוניה להשתתף בכנסים בין-

לאומיים ובמחנות נוער. לאיגוד מיזמים שונים כגון מיזם ליתומים המכונה "לכל ילד יש זכות לחייך", קבוצות עבודה של תלמידים הדנות בנושאים שעניינם בני נוער, מדיניות ציבורית ויחסים בין-לאומיים וכן לאיגוד יש עיתון נוער. בצוות הארגון פועלים מתנדבים שהם גם חברי הוועד מנהל של האיגוד ועובדיו. בקיץ 2017 ארגנו איגודי מועצות התלמידים באסטוניה ובליטא מחנה קיץ לבני נוער משתי המדינות ללא תשלום. המחנה מומן על ידי קרן Seeds for Integration ומטרתו הייתה לקדם את ההבנה בין קבוצות מיעוטים אתניות ופליטים באסטוניה ובליטא. בשל נסיבות היסטוריות דומות, שני איגודי מועצות התלמידים שיתפו פעולה להצלחת מחנה זה.

7. חינוך בלתי פורמלי: בריטניה

7.1 רקע כללי

בבריטניה שיקולים כלכליים מנחים את נושא החינוך הבלתי פורמלי, שכן על אף שיעורי התעסוקה הגבוהים, שיעורי היצרנות במדינה נמוכים. ההכרה בחינוך הבלתי פורמלי ובלמידה הלא פורמלית בבריטניה נובעת גם ממסורת ארוכה המכירה ביתרונות הלמידה הקודמת למערכת החינוך הפורמלי, אולם רק בשנת 1980 נוסדה לראשונה מערכת הערכה לחינוך בלתי פורמלי וללמידה הלא פורמלית, בעקבות אמנה שנחתמה עם ארצות-הברית בנושא. מערכת ההערכה זו חיונית להערכת למידה קודמת, ובשנת 1987 נחתמה אמנת הלמידה מניסיון כדי לעודד את השימוש במערכת ההערכה של מסגרות חינוך ולמידה אלה. בבריטניה אין חקיקה בנושא ההכרה בלמידה לא פורמלית ובחינוך בלתי פורמלי.

בבריטניה הגדרות החינוך הפורמלי, החינוך הבלתי פורמלי והלמידה הלא פורמלית מטושטשות. רכישת מיומנויות שונות כמו בתחום המחשבים או בתחום העסקים מוכרות במערכת החינוך הארצית כמיומנויות הנלמדות במערכת החינוך הפורמלי, אפילו אם הן נלמדות במסגרות בלתי פורמליות. ההבדל העיקרי בין גישת הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (ראו לעיל במבוא של סקירה זו) והגישה הקיימת בבריטניה נובע מכך שבבריטניה מדגישים יותר את הלמידה מאשר את ההישגים. בבריטניה הכלת כל מאפייני החינוך במערכת אחת ארצית הוא ניסיון מכון לנקוט גישה שאינה מסוגלת לומדים לפי סוג הלמידה שאותה הם חוו, אלא לפי הכישורים שרכשו (Kirman, Sanders, Emanuel, and Larkin, 2016; Leney & Ponton, 2007).

חוק החינוך בבריטניה משנת 2002 אינו מחייב את המדינה להעניק שירותי חינוך בלתי פורמלי, אך הוא מאפשר לבתי ספר לקיים פעילות מסוג זה ומתנה את התנאים להפעלתה. סעיפים שונים בחוק מאפשרים להנהלת בית הספר להפעיל תוכניות שונות, בתנאי שפעילויות אלו אינן פוגמות בפעילות החינוכית בבית הספר ואינן סותרות את תקנון המוסד. הנהלת בית הספר צריכה להתייעץ עם רשות החינוך המקומית, עם צוות בית הספר ועם הורי התלמידים בטרם היא מפעילה תוכניות בתחום החינוך הבלתי פורמלי (פתאל, 2014).

בהתאם לדרישת ממשלת בריטניה, בתי הספר במדינה הם גם מרכזים קהילתיים שבהם פועלות תוכניות שונות, כולל תוכניות של חינוך בלתי פורמלי שמטרתן לשפר את רווחת הילדים ובני הנוער. בשל אי-הלימה בין שעות הפעילות של תוכניות אלה, ימי הפעילות של בתי הספר ושעות הפעילות בשוק התעסוקה, בעיה המקשה על הורים עובדים בבריטניה, החליטה הממשלה שלכל המשפחות שיש להן ילדים בגילי בית ספר תהיה גישה למסגרות משלימות המיועדות לילדים. מכאן שבבתי הספר מוצעים שירותים נוספים לתלמידים כגון פעילויות נופש ופנאי, מוזיקה, ספורט, אומנות והתנדבות. בתי הספר רשאים לדרוש תשלום עבור ההשתתפות בפעילויות אלו, והתשלום מיועד לכיסוי עלויות התפעול בלבד (עליהן ניתן לקבל זיכוי מס). פעילויות שהן חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים של בית הספר, אפילו אם הן מתקיימות אחרי שעות הלימודים, אינן מצריכות תשלום נוסף. בריטניה אף מסבסדת את השירותים האלה לילדים מאוכלוסיות מוחלשות.

בבריטניה אחראים על נושא החינוך כמה משרדי ממשלה: משרד הקבינט (המרכז את נושא הטיפול הצעירים), המשרד לסטנדרטים בחינוך (המפקח על כלל פעילויות מערכת החינוך), משרד הממשלות המקומיות ומשרד החינוך בסקוטלנד, בצפון אירלנד ובוויילס, וכן המרכז לפעילות חברתית

מפקחים על הטיפול בילדים צעירים, על הישגיהם בחינוך ועל כישוריהם. גוף אחר המעריך את שירותי הייעוץ לבני נוער ובוחן את נושא מוגנות הילדים בבריטניה ובטיחותם במסגרות המטפלות הוא שירותי התמיכה והייעוץ לבתי המשפט לענייני משפחה ונוער (Children and Family Court Advisory (OFSTED, 2011) Support Service Cafcass).

בבריטניה החינוך לאומנות ולתרבות נעשה במערכת החינוך הפורמלי בשילוב מאפיינים של החינוך הבלתי פורמלי, למשל, ביקורי תלמידים במוזיאונים, בגלריות, בתיאטרון ובקונצרטים. המשרד לענייני נוער, בתי ספר ומשפחות בבריטניה מיסד בשנת 2007 את זכות הילדים והנוער מכל רקע חברתי-תרבותי להשתתף בפעילויות תרבות איכותיות חוץ-קוריקולריות ובית ספריות. במסמך מפורט על אודות אסטרטגיית הממשלה החדשה לקידום יצירתיות מתוארות ההזדמנויות הפתוחות בפני כל צעירי בריטניה: צפייה בהופעות איכותיות, ביקור בתערוכות, גלריות ומוזיאונים, ביקור באתרי מורשת, שימוש בשירותי ספרייה ובארכיבים, למידת נגינה, הפקת מוזיקה ושירה, צפייה במחזות ובהופעות ריקודים, השתתפות בפעילויות ספרות, יצירה והאזנה לסופרים, הכרת טכניקות קולנועיות ושימוש בהן, הכרת כלים דיגיטליים וכלי תקשורת חדשים, הפקת יצירה אומנותית ויזואלית או יצירת אומן. הקרן לתרבות צעירים הוקמה כדי לפקח על פרויקטים ניסיוניים המתקיימים בעשרה מחוזות במדינה בשלוש השנים הקרובות. במיזמים אלה ניתנת עדיפות לצעירים מוכשרים, למחוננים ולתלמידים עם צרכים חינוכיים מיוחדים.

7.2 תוכנית לאומית להגברת השתתפות צעירים בפעילות חברתית

בשנת 2013, כחלק מהתוכנית הלאומית להגברת השתתפות צעירים בני 10–20 בפעילות חברתית עד לשנת 2020, הזמינו משרד הקבינט והקרן לפיתוח החינוך בבריטניה 28 ארגונים שונים, הפועלים בקרב צעירים בערים ובמחוזות: ברמינגהם, קנט, מידלסברו ולנקשייר, לקבל מענק של חמישה מיליון פאונד כדי ליישם תוכנית לאומית זו. להלן דוגמאות לארגונים ומיזמים אחדים שקיבלו מענק זה: הקרן לאזרחות (Citizenship Foundation) זכתה במענק זה משום שהיא מסייעת לצעירים לפתח אמפתיה, כישורי פתרון בעיות, שיתוף פעולה, יכולת התמדה והשקעה בקהילה; יוזמה אחרת שקיבלה מענק היא זו העוסקת במתנדבים בשירות קהילתי. יוזמה זו מאפשרת לצעירים לפעול באקטיביות בקהילותיהם באמצעות התנדבות או חניכה של ילדים צעירים, מסייעת לאנשים עם מוגבלות לנהל חיים עצמאיים ומעניקה רשת ביטחון למשפחות וילדים בסכנת הזנחה; יוזמת אנוויז'ן (Envision) קיבלה מענק בשל פועלה בקרב צעירים. ביוזמה זו במשך עשרה חודשים מלמדים צעירים בני 16–19 להיות ערים יותר לבעיות חברתיות וסביבתיות, מעצימים אותם ומביאים אותם להאמין בעצמם ובכישורים הנדרשים להם כדי לשפר את מצבם; תוכנית Voluntary Action Within Kent פועלת ב-25 בתי ספר במחוז קנט, בקרב למעלה מ-5,000 צעירים. המשתתפים בתוכנית, בני 15–18, מקבלים תמיכה מחונכי התוכנית כדי לפתח פרויקטים חברתיים שונים, ובכך מבטיחים את קיימות התוכנית. תוצאות מחקר ההערכה המלווה את התוכנית מוכיחות כי להשקעה ביוזמות חברתיות של צעירים יש השפעות מתמשכות חיוביות על מעורבות הצעירים באקטיביזם חברתי (Kirman, Sanders, Emanuel, and Larkin, 2016).

7.3 תוכניות למניעת אלימות ופשיעת נוער

המדיניות למניעת פשיעת נוער בבריטניה מבוססת על ההנחה שאפשר לשנות כיוונים בחיי צעירים באמצעות הפחתת גורמי סיכון העלולים לפגוע בהתנהגותם לצד הבנייה של גורמי תמיכה היכולים לסייע במניעת פגיעה. ממחקר שנערך באוניברסיטת יורק על תוכניות למניעת אלימות ופשיעת נוער באנגליה ובוויילס עולה, כי צעירים שהופנו לתוכניות המניעה הללו על ידי גורמים שונים (מערכת החינוך, משטרה, שירותי הרווחה) היו בגילי בית הספר התיכון (O'Malley, Rhodes, & Tunstall, 2014). אחד הארגונים הפועלים בתחום זה הוא ארגון למניעה מוקדמת (Early Intervention Foundation) שנוסד בשנת 2013 במטרה לעודד אימוץ תוכניות מניעה כדי לעקור מן השורש את הגורמים לבעיות חברתיות מגיל לידה ועד גיל 18, זאת בד בבד למאמץ לאומי לצמצם את מספר העבריינים הצעירים המואשמים בעבירה ראשונה. המטרה העיקרית של תוכניות אלה היא מניעת פשיעה והתנהגות אנטי-חברתית של צעירים בשכונות שבהן פועלת התוכנית, באמצעות פעילות בקבוצות יעד של חמישים ילדים ובני נוער בגילים 13–16.

תוכנית אחרת למניעת אלימות בקרב בני נוער היא Youth Crime Action Plan שנוסדה בשנת 2008 במימון הממשלה. היקף המימון היה מאה מיליון פאונד. התוכנית מציעה גישה כוללת של אכיפה של תמיכה במשפחות, וכן פועלת למניעת פשיעה, למשל, באמצעות פתיחת מרכזי נוער באזורים בעייתיים ובשעות מועדות לפורענות (לילות בסופי שבוע). דרך אחרת למניעת פשיעה היא באמצעות מסע פרסום לבלימת תופעת הסכינאות ולקידום מסרים נגד אלימות בקהילה ובבתי ספר.

7.4 תוכניות התנדבות לנוער

ההתנדבות בבריטניה היא מסורת רבת שנים המתקיימת בכנסיות, בארגוני תרבות, באגודות פילנתרופיות, באיגודי עובדים ובארגוני לובשי מדים. ההתנדבות היא רכיב חשוב ביוזמת הממשל לפיתוח החברה האזרחית – יוזמת ה"חברה הרחבה" (Big Society). שני משרדי ממשלה אמונים על נושא זה: משרד החינוך ומשרד הקבינט. משרדים אלה ערכו תוכנית חלוץ (פיילוט) לצעירים בני 16 שבה במשך שמונה שבועות שירתו הצעירים בשירות לאומי אזרחי באמצעות ארגוני צדקה, קבוצות מתנדבים ויוזמות חברתיות (OFSTED, 2011).

תוכניות התנדבות רבות מתקיימות בתוך כותלי בית הספר, ובבתי ספר רבים מעניקים נקודות זכות עבור השתתפות התלמידים בפעילות התנדבותית. פעילות זו יכולה להיות רכיב בקורס המשפיע על הציון של התלמידים או כחלק מתוכנית התנדבות ספציפית. התנדבות היא פעילות מועילה למשתתפים, לקהילה ולחברה האזרחית, וכלל התלמידים יכולים להתנדב, גם תלמידים שיש להם מוגבלות או צרכים מיוחדים. למשל, תלמידים עם מוגבלות או עם צרכים מיוחדים יכולים להתנדב בתפקידים שונים: להיות שגרירי בית ספר, להיות תלמידים תומכים בתלמידים חדשים, להיות ספרנים ועוד. פעילויות התנדבות בבתי ספר, בארגוני נוער ובארגוני צדקה מסייעות לצעירים לפתח כישורים ותכונות כגון עבודת צוות, מוטיבציה וסבילות. שיפור אפשרויות אופק התעסוקה של בני נוער ללא קשר למוצאם הוא רכיב חשוב המשפיע על החלטת הצעירים להתנדב, וכן פיתוח מודעות פוליטית או מעורבות חברתית משפיעים אף הם על החלטה זו. צעירים רבים תופסים את ההתנדבות כאמצעי המסייע להם לבחור את תחום הלימודים בעתיד וכאמצעי המסייע להם בראיונות עבודה. במחקר ההערכה שנעשה במשרד הקבינט

נמצא שיש לשקול מחדש את התמיכה המוענקת לקרנות צדקה הפועלות בבתי הספר בתחום ההתנדבות, כדי לאפשר להן להמשיך ולקיים את פעילותן ולפתח את המעורבות האזרחית של הצעירים (Kirman, Sanders, Emanuel, and Larkin, 2016).

יש פעילויות התנדבות שנעשות בבית הספר בשיתוף ארגונים חיצוניים, למשל, ארגון אנוויז'. הארגון פועל למיסוד שלושה צוותי פעולה בבתי הספר, צוותים אלה מתמקדים בנושאי התנדבות שונים, והתלמידים נדרשים לבחור לאיזה צוות התנדבות ברצונם להצטרף. דוגמה לצוותי התנדבות בבית ספר: צוות ראשון פועל לשיפור מתקני אולם הכושר והגישה לצעירים, צוות שני עוסק בדימויים שליליים של בני נוער וצוות שלישי עוסק במסע פרסום בנושא העלאת המודעות לנושא חקלאות מתועשת. בעת חשיפת המתנדבים לפעולות הארגון מוקרן סרט, ולאחריו מתקיימים דיונים בנושאים: "המשכיות ערכים" ו"קפה עולמי" המשקפים את מטרות הארגון ואת השקפתו.

אומנם בתי ספר הם הארגונים האפקטיביים ביותר להקניית ערכים באמצעות ההתנדבות, אך גם למערכות קהילתיות ולארגוני הנוער יש דרכים יצירתיות לשלב התנדבות בפעילותם באמצעות קורסים ובפרויקטים פנימיים, כך שהצעירים יכולים לקבל אחריות רבה יותר. מקצת תוכניות ההתנדבות האפקטיביות ביותר בבריטניה עוצבו על ידי בני נוער. המתנדבים אומנו לקבל החלטות, לעבוד בצוות, לתכנן פרויקטים ולצור רשתות קהילתיות (Choosing to volunteer). ממחקר שנערך על אודות התנדבות בני נוער בקהילה עולה, כי פעילויות התנדבותיות המנוהלות היטב מחזקות את הלמידה של אנשים צעירים ואת חוויית הלמידה שלהם, תורמות להתפתחותם האישית ומספקות להם כלים המאפשרים להם להיות מעורבים בבניית חברה אזרחית (שם).

התנדבות של צעירים כרוכה בבניית מערכת יחסים איתנה, הנשענת על אמון של בני הנוער. מערכת זו עשויה להסיר מכשולים היכולים למנוע את השתתפות הצעירים, מזה, ולמנוע את היפגעותם, מזה. עבור צעירים שיש להם בעיות התנהגות או שהודרו בעבר מהחברה, ההזדמנות לקבל אחריות ממשית באמצעות פעילות התנדבותית היא גורם מסייע בבניית הערך העצמי שלהם וחיזוק תחושת המועילות העצמית. ברם, עם צמצום מקורות המימון החיצוניים לפעילויות ההתנדבות, גוברת החשיבות להבטחת הזדמנויות אחרות המופנות באפקטיביות לצרכים הנדרשים של המתנדבים הצעירים. זאת ועוד, על מדדי הצלחה של תוכניות ההתנדבות האלה לאמוד את התקדמות המשתתפים (בטווח הקצר, בטווח הבינוני ובטווח הארוך) ולא לבחון רק מטרות מידיות של פעילות ההתנדבות (שם).

ראוי לציין כי נמצא שיש חשיבות למעורבות המשפחה בנושא ההתנדבות. קרובי משפחה מתנדבים הם מודל לחיקוי לבני נוער. מעורבות הורים היא דבר חשוב מאוד, שכן חוסר עניין של הורים בפעילות התנדבותית הוא חסם.

7.5 חינוך לאזרחות

עידוד צעירים למעורבות אזרחית הוא אתגר הקיים בחברות דמוקרטיות רבות. משרד החינוך בבריטניה מממן חינוך לאזרחות, אולם בשנת 2010 קוצץ מימון התוכניות הקהילתיות לחינוך אזרחי בכ-70%, מ-3.6 מיליון פאונד לשנה ל-1.1 מיליון פאונד לשנה.

בצפון אירלנד בשנת 2007 כללה תוכנית הלימודים את נושא החינוך לאזרחות. נושא זה כלל ארבעה תחומים: (1) שונות וקבלת האחר; (2) שוויון וצדק חברתי; (3) דמוקרטיה והשתתפות פעילה;

(3) זכויות אדם ואחריות חברתית. בעקבות המחלוקות הפוליטיות והתרבותיות בצפון אירלנד, נושא החינוך האזרחי נלמד במסגרות ללא זהות מפלגתית, בגלל ההיסטוריה של הקהילה המפולגת בצפון אירלנד ומורכבות העיסוק בנושאים תרבותיים וחברתיים של חברה מעורבת. תוכנית האזרחות הגלובלית והמקומית בצפון אירלנד מדגישה את חשיבות התפתחות ההבנה של צעירים בנוגע לניהול חייהם ושיפורם באמצעות הליכים דמוקרטיים. החינוך למעורבות אזרחית מכין את הצעירים לנהל את חייהם, לקיים מערכות יחסים בריאות ולאמץ סגנון חיים עצמאי באמצעות מתן הזדמנויות לפיתוח עצמי, פיתוח אוטונומיה ויכולת קבלת החלטות, השתתפות במיזמים חברתיים ושיפור היעילות העצמית (Bradford and Byrne, 2010; O'connor, 2012).

תוכנית "רוח אנסיקילן" נוסדה בעקבות הפיגוע בעיר פופי בשנת 1989 שבו נהרגו אחד-עשר אנשים ורבים נוספים נפצעו. בחברה מפולגת כמו זו שבצפון אירלנד, תוכנית רוח אנסיקילן פועלת על בסיס ההנחה שבני הנוער אינם אחראים לכלל צפון אירלנד, אלא לתרומתם האישית, והיא מתבססת על האידאולוגיה של הפוטנציאל לשינוי באמצעות התמודדות משותפת בנושא השונות דרך תוכניות ממוקדות תלמידים. תוכניות אלה מעודדות תהליך של דיאלוג, של למידה ושל בניית מערכות יחסים טובות בסביבות למידה שיתופיות המאפשרות לצעירים לשבור מחסומים, לעצב יחסים ולתרום בעצמם לעתיד משותף ושל. הקונצנזוס הרווח הוא שאפשר לעורר מודעות הדדית ולהבין את הפרט ואת האחר בסביבת למידה הדדית המעודדת תרחישי מנצחים לכול. בעבר פעלה התוכנית במסגרת החינוך הבלתי פורמלי, אך בעקבות השינויים בחוקה, בפרופיל החינוך ובמטרותיו שונתה התוכנית והותאמה לשתי מטרות: (1) מיסוד השותפות בין החינוך הפורמלי והחינוך הבלתי פורמלי; (2) מחויבות ליצירת תוכניות בונות-יכולות בבתי הספר.⁷

תוכנית "יחד" הפועלת בבתי הספר נוסדה באופן רשמי בשנת 2004. זוהי שותפות אסטרטגית בין "רוח אנסיקילן" ובתי ספר בצפון אירלנד המוגדרת באמצעות אידאולוגיה של עבודה משותפת בתהליך פיתוח של למידה בלתי פורמלית ואזרחות פעילה. התוכנית מציעה לצעירים הזדמנות, על בסיס שיתוף פעולה בית ספרי, להיות מעורבים בדו-שיח הבוחן את הדומה ואת השונה בחיים בצפון אירלנד, מתוך כוונה לפעול למען עתיד משותף בחברה פלורליסטית והוגנת. שני עקרונות מפתח מניעים את התוכנית: האחד, אפשר ליישם את המורשת חיובית של עבודה בחינוך הבלתי פורמלי גם בחינוך הפורמלי; השני, דו-שיח בין חברים לכיתה יכול לתרום במידה רבה לתהליך הלמידה.

עם הקמת התוכנית הצטרפו אליה שנים-עשר בתי ספר. בשנים 2007–2008 כבר השתתפו 21 בתי ספר וכשבע מאות תלמידים מרחבי צפון אירלנד. התוכנית כוללת יום הכנה בבתי הספר בנושא דו-שיח וחשיפת הכישורים הנדרשים לקיום דו-שיח, יום משותף לתלמידים ממספר בתי ספר ויום משותף נוסף למורים. לתוכנית כמה מטרות-על: בניית יכולות מנהיגות אישית, בניית דיאלוג וכישורי משא ומתן, קבלת השונות וחגיגת הגיוון באמצעות פיתוח הבנה אישית, תמיכה ביכולת בתי הספר להטמיע פרקטיקות של חינוך בלתי פורמלי בחינוך הפורמלי. התוכנית מוכיחה שאפשר להטמיע חינוך לשונות בקרב בני נוער באפקטיביות בסביבה המובנית של בית הספר ובתוכנית הלימודים.

⁷ ראו אתר המרשתת www.soetrust.org.

7.6 פורום הצעירים

שירותי הבריאות בבריטניה ייסדו את פורום הצעירים בשנת 2014, הכולל כעשרים צעירים מרחבי המדינה שיש להם קשרים ברשת החברתית "פייסבוק" למאות צעירים נוספים. מטרת הפורום היא להעניק קול לצעירים בנושאי בריאות כדי לשפר את שירותי הבריאות לבני נוער. הפורום נתמך על ידי מועצת הנוער הבריטית. בנוסף, הרשת החברתית מציעה לצעירים לשתף את השקפותיהם, את חוויותיהם ואת רעיונותיהם באמצעות פלטפורמה מקוונת.⁸

בשנתו הראשונה פעל הפורום לפי סדר העדיפויות הזה:

- לעבוד עם שותפים כדי לפתח המלצות לשיפור התקשורת בין צעירים ואנשי רפואה;
- לשפר את המודעות לנושא בריאות הנפש בקרב צעירים;
- לפעול לצמצום סטיגמות בנושא שירותי בריאות מינית ושיפור בריאות מינית בקרב צעירים.

7.7 תנועת הצופים ושוק התעסוקה

תנועת הצופים בבריטניה פועלת בנושא הכשרת בני נוער לעולם התעסוקה. התנועה מסייעת לחניכים ולשאר חברי התנועה לזהות את מגוון הכישורים שפיתחו בפעילויות השונות בתנועת הנוער ובאמצעות ערכת הדרכה מקוונת מנחה כיצד לכלול כישורים אלו בקורות החיים, בטופסי מועמדות לתפקידים ובתשובות בראיונות עבודה, כל זאת כדי להבליט את יתרונות חברי התנועה על פני מועמדים אחרים.⁹

⁸ ראו אתר המרשתת <http://www.england.nhs.uk/ourwork/patients/yth-for/>

⁹ לעיון בערכת תנועת הצופים ראו אתר המרשתת <https://members.scouts.org.uk/documents/Get%20ahead%20Scouting%20and%20Employability%20Final.pdf>

8. חינוך בלתי פורמלי: ספרד

8.1 רקע כללי

עד אמצע שנות השישים של המאה הקודמת נחשבה ספרד למדינה ממנה מהגרים התושבים המקומיים למדינות אחרות, אולם עקב הצמיחה הכלכלית נהייתה ספרד יעד למהגרים ממדינות רבות. מבחינה מדינית דרש שינוי זה מהממשלה לנתח, לתכנן וליישם מדיניות בנושא חינוך, הכשרה ופיתוח הון אנושי וכן מדיניות בנושא הגירה. לפי דוח האו"ם, ספרד (לצד גרמניה וארצות-הברית) היא אחת המדינות קולטות ההגירה שבה מספר המהגרים הוא הגדול ביותר; כארבעה מיליון מהגרים הגיעו לספרד בשנים 1975–1990 מחציתם מאירופה; ומשנת 2006 היגרו לספרד 3,884,600 מהגרים חדשים חמישית מהם מאירופה. מרבית המהגרים הם צעירים בגיל שבו בונים משפחה ומרחיבים אותה ובגיל שבו מפתחים קריירה ומעצבים את תחום העיסוק האישי. צעירים אלה היגרו לספרד כי לשפר את תנאי המחיה שלהם.

השינויים הדמוגרפיים האלה בספרד השפיעו על מערכת החינוך והצריכו הקמת מערכת תמיכה בתלמידים מהגרים או בני מהגרים. לשם כך במשרד ראש הממשלה תוכננה תוכנית – רפורמה לאומית – שהציעה לצמצם את מספר התלמידים המהגרים או בני המהגרים בכיתות (בייחוד תלמידים שיש להם גם צרכים מיוחדים), לחלק את האחריות על שילובם של תלמידים אלה וחינוכם בין כל מרכזי החינוך במדינה ולהיעזר יותר באמצעים טכנולוגיים במערכת החינוך במטרה לסייע לתלמידים המהגרים או בני המהגרים לצמצם את פערי השפה ולהשתלב היטב בחברה בכלל ובתוכניות הלימודים השונות בפרט (Definition of youth – Spain, 2014; Subdirección General, 2008; Herrera Menchón, 1993).

לאורך זמן הצטברו עדויות על חשיבות התוכניות להעלאת שיעור הנרשמים לבתי ספר, בייחוד בקרב ילדים משכבות חברתיות-כלכליות מעוטות יכולת. בספרד לשיעור גבוה מהאוכלוסייה אין הכשרה מקצועית ברמה גבוהה, ורבים מהצעירים נושרים מוקדם מבתי ספר. בספרד בחוק החינוך האורגני משנת 2006 מוגדר החינוך כלמידה מתמשכת לאורך החיים ומצוין שלכל אדם יש זכות לחינוך בתוך מערכת החינוך ומחוצה לה. כמו כן, בחוק מצוין שעל הממשל לקדם תוכניות למידה גמישות. בספרד שיטת הממשל היא ריכוזית, ומשרד החינוך והתעסוקה אחראי לנושא החינוך הפורמלי והחינוך הבלתי פורמלי ולהכרה בחינוך הבלתי פורמלי, בתוצאות הלמידה הלא פורמלית ובכישורים שנרכשו בלמידה קודמת לצורכי שוק העבודה (Werquin, 2010).

8.2 תוכנית ההתנדבות YesEuropa בשיתוף איגוד בונים גשרים

בספרד קיימת אסטרטגיה לאומית להתנדבות. באמצעות אסטרטגיה זו שואפים להגדיל את מספר המתנדבים ברשתות התנדבות בין-לאומיות. לדוגמה, ארגון YesEuropa הוא רשת מתנדבים אירופית, המציעה לבני נוער תוכנית התנדבות הנמשכת שנה. תוכנית זו נעשית בשיתוף האיגוד המקומי "בונים גשרים" (Asociación Building Bridges). מטרת התוכנית להגביר את המודעות ליתרונות ההשתתפות בתוכניות התנדבות ולעודד את המשתתפים להיות אזרחים פעילים. אוכלוסיות היעד של התוכנית הן בני נוער, מורים ופעילים עם בני נוער באזורי כפר ובקהילות שמצבן החברתי-הכלכלי נמוך.

התוכנית מתמקדת בערכים כמו חיזוק תחושת הסובלנות וכבוד, זאת כדי ליצור דורות עתידיים של אזרחים אירופאים מעורבים חברתית. בתוכנית זו מתקיים סמינר בין-לאומי שבו משתתפים ארגונים אזרחיים ומקבלי החלטות, כדי לדון בתוצאות הסקר על אודות מתנדבים ומעורבות אזרחית. בנוסף, הארגון מקיים סמינרים להפצת ידע במרכזי החינוך ותחרות סרטוני וידיאו על אודות משמעות פעילות ההתנדבות של בני הנוער.¹⁰

8.3 המכון לצעירים Injuve

המכון לצעירים Injuve הוא ארגון ציבורי המוכר על ידי משרד הבריאות, השירותים החברתיים והשוויון. המכון אחראי לרשת של 3,000 מרכזי מידע לנוער המציעים שירותי ידע בנושאים שונים. פעילות המכון מתמקדת בצעירים ועוסקת בעיקר בקידום שוויון הזדמנויות, בהשתתפות חופשית ויעילה של צעירים במרחבים הפוליטי, החברתי והתרבותי בספרד, בשיתוף פעולה עם משרדי ממשלה אחרים ועם רשויות ציבור הפועלות בקרב צעירים כמו ארגוני נוער ומועצת הנוער בספרד. בין פעילויות המכון אפשר לציין את "מרחב אמדיס" המיועד לאומנים צעירים בספרד. במרחב אמדיס עוסקים בהכשרת הצעירים, בהפקות תרבות וביזמות המיועדות לצעירים המתעניינים ביצירה עכשווית. במרחב אמדיס אפשר להציג עבודות של אומנים צעירים ומעודדים יצירות, מקדמים תובנות אומנותיות של צעירים, מפיצים אותן ומפגישים את הצעירים עם אישים בולטים בעולם האומנות המקצועי. נוסף על כך, במרחב אמדיס מתקיימות תערוכות, סדנאות, קונצרטים והופעות. תוכנית אחרת במכון היא "כישרונות צעירים". בתוכנית זו מקדמים כישרונות צעירים בתחום התרבות והספורט.¹¹

8.4 בתי ספר בין-תרבותיים: קולקטיבו אמני (Colectivo Amani)

מיזם "קולקטיבו אמני" נוסד בשנת 1992 כחלק מתוכניות חינוך בין-תרבותיות. מטרת המיזם לעודד פיתוח של תהליכי חשיבה בנושא חשיבות מערכת החינוך הציבורי כמרחב של העשרה רב-תרבותית, לפתח ערוץ חינוכי וקהילה לומדת עבור אנשי מקצועי, כדי שאלה האחרונים יוכלו לשתף את חוויותיהם ולהפיץ פרקטיקות פדגוגיות רב-תרבותיות, לסייע לילדים ולבני נוער לחוות מציאויות תרבותיות שונות ולקדם יחסי שוויון ברמה האישית וברמה הקבוצתית. במיזם זה מכירים בחשיבות בתי הספר כמרחבים שבהם מתקיים חינוך לערכים ולאזרחות, מזה, וכמרחבים שבהם קיימים שוני רב-תרבותי, דעות קדומות וסטראוטיפים. כמה ארגונים ומוסדות תומכים במיזם הזה: האיחוד האירופי, הליגה הספרדית לחינוך ומשרד התעסוקה וההגירה. המיזם מנוהל על ידי אנשי חינוך, והם מסייעים בהקמת מרכזי ידע בבתי ספר ובעיצובם כבתי ספר רב-תרבותיים. העובדים במיזם מנחים ומפיצים ידע בנושא רב-תרבותי, מקיימים כנסים בין-לאומיים וכותבים מאמרים אקדמיים בנושא סובלנות וחינוך, קבלת האחר, שונות ורב-תרבותיות.¹² בשנת 2008, בסיוע הקרן החברתית האירופית, הופצו החומרים החינוכיים

¹⁰ ראו אתר המרשתת <http://yeseuropa.org/proyecto-yeseuropa-jovenes-voluntarios-cambiando-europa/>

¹¹ ראו אתר המרשתת <http://www.injuve.es/creacionjoven>

¹² ראו אתר המרשתת <http://www.escuelasinterculturales.eu/spip.php?article60>

של המיזם באמצעות שישה מרכזי חינוך ובאמצעות יומן רשת (בלוג) שנכתב כדי לעודד את הקמתה של רשת חברתית בנושא קידום רב-תרבותיות בבתי הספר.

8.5 צעירי הצלב האדום: חינוך סביבתי

ארגון צעירי הצלב האדום בספרד (Cruz Roja Juventud) הוא שלוחה של ארגון הצלב האדום בספרד. ארגון הצעירים הזה נוסד על ידי ילדים ובני נוער, בני 8–30, ומטרתו לקדם שינוי חברתי וגלובלי באמצעות מתנדבים. הארגון פועל בשלוש רמות: מקומית, מחוזית וארצית. בתחום החינוך הסביבתי, הארגון מסייע להפצת ידע בנושא האקלים ושמירה על ערכי הטבע. הארגון מסייע בהפצת פעילויות חינוכיות בנושא מחזור, אחריותיות בצריכת משאבי טבע, אנרגיה, מים ופסולת.¹³

¹³ ראו אתר המרשתת <http://www.escuelasinterculturales.eu/spip.php?article60>

9. חינוך בלתי פורמלי: צרפת

9.1 רקע כללי

בצרפת מבחינה חוקית החינוך הבלתי פורמלי נעשה במשפחה, ואילו החינוך הפורמלי נעשה במערכת החינוך, בעיקר בבתי הספר הציבוריים עד גיל 16. בשנת 2017 שיעור בני הנוער והילדים בני 0–14 בצרפת היה 18.59%, ושיעור הצעירים בני 15–24 היה 11.8% (, "Definition of youth" – France, 2014).

המשרד לענייני ספורט, צעירים, חינוך עממי וחיים חברתיים אחראי על נושאי תעסוקת צעירים, לימודים והכשרה ועובד בשיתוף פעולה עם משרדי ממשלה אחרים כגון משרד החינוך והתרבות והמשרד להשכלה גבוהה ומחקר. המשרד תומך בארגוני צעירים ומפעיל את המועצה הלאומית לענייני צעירים. המועצה מפקחת על פעולות ועל מדיניות המשפיעות על בני נוער ומקיימת מחקרים לאומיים והשוואתיים בנושאים שונים שעניינם צעירים (Mathou, 2016).

פעילויות החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי בצרפת מוגדרות ביחס לבתי הספר כפעילויות קוריקולריות או חוץ-קוריקולריות המתווספות לפעילויות מערכת החינוך הבית ספרית. פעילויות רבות מתרחשות במסגרות זמן אחרי שעות הלמידה בבית הספר, למשל, סדנאות שנמשכות שעה וטוילים במשך שלושה שבועות בקיץ או בסופי שבוע. גופים שונים מעורבים בפעילויות אלו: משרד החינוך, משרד הספורט והנוער, מחלקות רווחה בעיריות מקומיות, קהילות מקומיות, ארגונים ציבוריים, מועדוני נוער וכיוצא באלה. מערכת ההערכה של תוצאות הלמידה הלא פורמלית והחינוך הבלתי פורמלי בצרפת נשענות על פרקטיקות ארוכות טווח בתחום התעסוקה וההכשרה, כולל חוק ההכרה בניסיון והכשרה בלתי פורמליים משנת 2002.

9.2 תוכנית קדימות לנוער (Priorité jeunesse)

תוכנית "קדימות לנוער" הוקמה בשנת 2014 על ידי ועדה בין-משרדית ופועלת בחסות משרד החינוך, במטרה לאפשר לצעירים להיחשף לאומנות, לתרבות וללמידה דיגיטלית, רב-חושית ואיכותית. התוכנית מציעה לצעירים סיוע בשעות שאחרי הלימודים, מקנה להם כישורים הדרושים לקבלת תעודת בגרות, פועלת לקידום דו-שיח בין מערכת החינוך והתלמידים באמצעות נציגי כיתות נבחרים, מקדמת תוכניות למצוינים. התוכנית גם מפיצה ידע בנושא חינוך מיני ובריאות, מניעת התמכרויות ותזונה נכונה. בתחום החברתי התוכנית פועלת למיגור תופעות גזענות, אי-שוויון, הומופוביה, אנטישמיות ושנאת זרים.¹⁴

9.3 כלי העצמה עצמית של תנועת הצופים

"העצמה עצמית" (Valorise-toi) הוא כלי להערכה עצמית המאפשר למנהיגים צעירים בתנועת הצופים לתרגם את הכישורים הנרכשים בהדרכה בתנועה לשפת עולם התעסוקה. הכלי שואף לבנות את הביטחון העצמי של המשתמשים ולהוביל להגדלת סיכויי התעסוקה שלהם. הכלי פותח על ידי ארגון

¹⁴ ראו אתר המרשתת <http://www.jeunes.gouv.fr/interministeriel/etudes-et-formations/college/>

הנוער "הצופים והמדריכים של צרפת" וקיים בשפות שונות: צרפתית, אנגלית, ספרדית, דנית, סרבית, פולנית וצ'כית. הכלי מאפשר למשתמשים בו לתאר את חוויות שלהם בתנועה ולתרגם את היכולות, הכישורים והידע שרכשו לשפה של מיומנויות שמעסיקים פוטנציאליים מבינים. בזכות הכלי הזה בוגרי תנועת הצופים מעריכים את הכישורים שרכשו בזמן פעילות ההתנדבות שלהם בתנועה (Lopez-Bech, 2016).

9.4 חינוך לתרבות ולאומנות

בעשורים האחרונים פעל משרד החינוך והתרבות בצרפת לפיתוח תוכניות שונות כדי לאפשר לתלמידים לפגוש אומנים ולעבוד עימם על פרויקטים מיוחדים, למשל, סדנאות אומן. תוכניות אלו הן פעילויות חוץ-קוריקולריות, אך אפשר שהן תתקיימנה גם בשעות יום הלימודים. התוכניות ממומנות חלקית על ידי משרד החינוך. תלמידים רשאים להחליט לא ללמוד אומנות בכיתות הלימוד שלהם, ובמקום זאת ללמוד אומנות במסגרות אחרות אחרי שעות הלימודים. יש לציין שבצרפת מספר רב של פעילויות תרבותיות מתקיימות ברמה אזורית, למשל, פסטיבלים של מקהלות, תערוכות אומנות חזותית, פסטיבלי ריקוד או שירה וכיוצא באלה.

9.5 מועצות נוער עירוניות

מועצות הנוער העירוניות הן ביטוי להשתתפות בני הנוער בממשל. באמצעות מועצות הנוער לומדים הצעירים על זכויותיהם ועל חשיבות הפעילות הפוליטית והאזרחית. מועצות הנוער מאוגדות תחת ארגון ANACEJ. ארגון זה נוסד בשנת 1991 כדי לאגד תחתיו את כל צוותי הפעולה הפועלים בתחום בני הנוער. פעילות הארגון מבטאת את ההכרה בצעירים כשותפים מלאים בחיי הקהילה המקומית, דבר הניכר במיסוד מועצות נוער מחוזיות, אזוריות ובין-מחוזיות (Amsden, 2004). בארגון הגג הזה מיזמים שונים, למשל, מסע פרסום בנושא סולידריות עם אזור האנטילים הצרפתיים שנפגעו לאחרונה מהוריקן "אירמה" או מסע פרסום נגד הטרדות מיניות.¹⁵

¹⁵ ראו אתר המרשתת <http://anacej.asso.fr>

10. דיון ומסקנות

ספרות המחקר מצביעה על תרומת החינוך הבלתי פורמלי בקרב בני הנוער לחיזוק הקשרים הבין-אישיים, הקשר עם הקהילה, פיתוח ערכים וכישורים המסייעים בקליטה ובהשתלבות בשוק התעסוקה, הגברת המודעות לנושאים חברתיים וגלובליים כגון מלחמה באלימות, גזענות, נושאים סביבתיים, קבלת האחר, רב-תרבותיות, פתרון סכסוכים בדרכי שלום ועוד. פעילויות התנדבות במסגרת תנועות נוער וארגוני נוער נוספים בקהילה נמצאו תורמות בהקניית חינוך לערכים לבני נוער ובהעלאת המודעות החברתית של בני הנוער לקראת חייהם כבוגרים בחברה (וייסבלאי, 2012). להלן מוצעים כמה נושאים לדיון מערכתי בנושא חינוך בלתי פורמלי ולמידה בלתי פורמלית, תוך למידה ממדיניותן של ממשלות שונות.

10.1 למידה מתמשכת לאורך החיים

בבחינת הסוגיה כיצד מדינות אחרות מתמודדות עם נושא החינוך הבלתי פורמלי וכיצד הן מספקות אותו לתלמידים עולה, כי במדינות שנסקרו, המשתייכות לארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי, נושא החינוך הבלתי פורמלי הוא חלק בלתי נפרד מתפיסת הלמידה המתמשכת לאורך החיים. המדינות: אוסטרליה, אירלנד, אסטוניה, בריטניה, ספרד וצרפת הקימו מרכזי הערכה למדידת כישורים ומיומנויות שנרכשו בחינוך הבלתי פורמלי ובאמצעות הלמידה הלא פורמלית, כחלק ממדיניות הממשלות להגביר את שילובם של צעירים בשוק התעסוקה ולהעלות את שיעורי העסקת הצעירים בטווח הארוך. מעורבות הממשלות במדינות שנסקרו הייתה גבוהה וכללה מימון מלא או חלקי של תוכניות חינוך בלתי פורמלי, הכרה בתוכניות שונות ובמיזמים "חודיים" בתחום הבלתי פורמלי, שילוב של תוכניות חינוך בלתי פורמלי במערכת החינוך הפורמלי והערכה, מחקר ומדידה של הכישורים ושל המיומנויות הנרכשות במהלך הלמידה הלא פורמלית והחינוך הבלתי פורמלי. במדינות אלה ניכר שהתוכניות והמיזמים של החינוך הבלתי פורמלי ושל הלמידה הלא פורמלית מיועדים למנעד גילים רחב, מטרות הלימוד, נושאי הלימוד ואופני הלימוד מגוונים וארגונים רבים מעורבים בערוצי חינוך אלה.

10.2 ארגונים רשמיים העוסקים בחינוך בלתי פורמלי: ריכוז מול ביזור

בחינוך הבלתי פורמלי עוסקים כמה משרדי ממשלות במדינות שנסקרו. באוסטרליה תחום החינוך הוא תחת סמכותן של הממשלות המקומיות הממנות באופן חלקי את מוסדות החינוך השונים. שיתוף פעולה ברמה הפדרלית והמקומית נעשה באמצעות שתי ועדות מיניסטריות: הוועדה המיניסטרית ללענייני חינוך, תעסוקה, הכשרה ונוער והוועדה המיניסטרית ללענייני לנשוא החינוך הטכנולוגי והמקצועי, וכן ועד הממשלות האוסטרלי; באירלנד המשרד לענייני ילדים ובני נוער מרכז את נושא הצעירים, ובין היתר, אחראי גם על חינוך, כפי שקורה ביתר מדינות האיחוד האירופי; באסטוניה משרד הממשלה האחראי על נושא פיתוח מדיניות בענייני נוער הוא משרד החינוך; בבריטניה אחראים על נושא החינוך הבלתי פורמלי כמה משרדי ממשלה וארגונים ציבוריים: משרד הקבינט, המשרד לסטנדרטים בחינוך, הממשלות המקומיות ומשרדי החינוך בסקוטלנד, בצפון אירלנד ובוויילס, המרכז לפעילות חברתית והקקן לפיתוח החינוך המפקחת על הטיפול בילדים ובצעירים ובוחנת פיתוח

הכישורים של הלומדים בכל הגילים; בספרד שיטת הממשל היא ריכוזית, והגוף האחראי לנושא החינוך הפורמלי, החינוך הבלתי פורמלי ולהכרה בחינוך הבלתי פורמלי ובתוצאות הלמידה הלא פורמלית הוא משרד החינוך והתעסוקה; בצרפת המשרד לענייני ספורט, צעירים, חינוך עממי וחיים חברתיים אחראי על נושאי תעסוקת צעירים, לימודים והכשרת עובדים. משרד זה עובד בשיתוף פעולה עם משרדי ממשלה אחרים כגון משרד החינוך והתרבות והמשרד להשכלה גבוהה ומחקר. לסיכום, במדינות שונות בעולם משרדי ממשלה שונים וארגונים ממלכתיים אחראים על נושא החינוך הבלתי פורמלי לבני נוער ולצעירים.

משרד הממשלה מרכזי	משרדי ממשלה נוספים	ארגונים נוספים
אוסטרליה	ממשלות מקומיות	הוועדה המיניסטריאלית לענייני חינוך, תעסוקה, הכשרה ונוער, הוועדה המיניסטריאלית לנושא החינוך הטכנולוגי והמקצועי, וכן ועד הממשלות האוסטרלי
אירלנד	המשרד לענייני ילדים ונוער משרד החינוך	תנועות נוער ארגוני נוער
אסטוניה	משרד החינוך	מועצת התלמידים ארגוני נוער
בריטניה	משרד הקבינט	המרכז לפעילות חברתית והקרן לפיתוח החינוך
ספרד	משרד החינוך והתעסוקה	ארגוני נוער
צרפת	המשרד לענייני ספורט, צעירים, חינוך עממי וחיים חברתיים	משרד החינוך והתרבות והמשרד להשכלה גבוהה ומחקר

לוח 2: סיכום אחריות מיניסטריאלית בנושא חינוך בלתי פורמלי

10.3 רב-תרבותיות וחינוך אזרחי וחברתי

נושא צמצום הפערים החברתיים באמצעות תוכניות שונות בחינוך הבלתי פורמלי מורכב. כפי שעולה מסקירה זו, במדינות המתמודדות עם סוגיות של הגירה, של חיים משותפים עם אוכלוסיות מיעוטים וזרים ושל רב-תרבותיות קיימות תוכניות בלתי פורמליות רבות, במטרה ללמד את המשתתפים ערכים

כגון קבלת האחר, שוויון כלכלי וחברתי, שוויון הזדמנויות, פתרון סכסוכים בדרכי שלום. באוסטרליה מעודדים מהגרים לרכוש מיומנויות שונות כמו כישורי תקשורת בין-אישיים, עבודת צוות, יזמות ויכולת ניהול עצמי, מיומנויות אלה יסייעו להם להשתלב בחברה ולצמצם את הפערים הכלכליים והחברתיים. בנוסף, פורום הצעירים באוסטרליה פועל בקרב קהילות עניות ובקרב קהילות החיות בפריפריה החברתית והגיאוגרפית של המדינה במטרה לשפר את התקשורת של אנשי הקהילות האלה עם נציגי הממשל ולאפשר לצעירים להביע את דעותיהם בפני מקבלי ההחלטות.

במדינות אירופה יש תוכניות רבות שמטרתן צמצום פערים חברתיים ברמה מקומית וברמה אזורית. לדוגמה, תוכנית Youth in action, מטעם האיחוד האירופי, עודדה הנגשה של מוסדות התעסוקה לצעירים ועסקה במניעת הדרה חברתית. במסגרת התוכנית יזמה הוועדה האירופית את הקמתם של שמונה מרכזי ידע לצעירים שבהם הצעירים יכולים לקבל תמיכה עבור מיזמים בנושאים שהאיחוד האירופי מעוניין לקדם, למשל, אזרחות אירופית, שונות תרבותית והשתתפות ומעורבות של צעירים שיש להם הזדמנויות מעטות.

במדינות רבות מופעלות תוכניות שונות ברמה המקומית שמטרתם לקדם את הדיאלוג הבין-תרבותי ולצמצם פערים חברתיים ותרבותיים. באירלנד מועצת הנוער הלאומית מפעילה תוכנית ארצית לצעירים. תכלית התוכנית הזו לעזור לצעירים לממש את הפוטנציאל האומנותי שלהם ותוך כדי לקדם נושאים שונים כמו שונות תרבותית, דו-שיח בין-תרבותי, תרבות נגישה ומכילה, כישורים ומוביליות, יכולות אזרחיות וחברתיות ותקשורת בשפות זרות. יוזמה אחרת באירלנד, בשיתוף המשרד לענייני אומנות, נושאים אזוריים, כפריים וגאלים והמשרד להוצאות ציבוריות, היא רפורמה המקדמת את נגישות הילדים לתרבות ככלי לצמצום פערים חברתיים ותרבותיים.

נמצא שהשקעה ביוזמות חברתיות לבני נוער מובילה למעורבות קהילתית רבה יותר ולאקטיביזם חברתי ופוליטי. בצפון אירלנד החינוך לאזרחות כולל עיסוק בנושאים כגון שונות וקבלת האחר, שוויון וצדק חברתי, דמוקרטיה והשתתפות פעילה, זכויות אדם ואחריות חברתית. בשל המחלוקות הפוליטיות והתרבותיות בצפון אירלנד, נושא החינוך האזרחי נלמד במסגרות ללא זהות מפלגתית, בגלל ההיסטוריה של הקהילה המפולגת באירלנד ומורכבות העיסוק בנושאים תרבותיים וחברתיים של חברה מעורבת. תוכנית האזרחות הגלובלית והמקומית מדגישה את חשיבות התפתחות ההבנה של צעירים בנוגע לניהול חייהם ושיפורם באמצעות הליכים דמוקרטיים. החינוך למעורבות אזרחית מכין את הצעירים לנהל את חייהם, לקיים מערכות יחסים בריאות ולאמץ סגנון חיים עצמאי באמצעות מתן הזדמנויות לפיתוח עצמי, פיתוח אוטונומיה, יכולת קבלת החלטות, השתתפות במיזמים חברתיים ויעילות עצמית. גם בספרד יש יוזמות שונות לצמצום פערים חברתיים, למשל, בארגון "בונים גשרים" פועלים בקרב בני נוער, מורים ופעילים חברתיים בתחום הנוער באזורי כפר ובקהילות מעוטות יכולות. מטרת הארגון להעלות את מודעות האוכלוסייה לחשיבות פעילויות ההתנדבות ולחשיבות יצירת חברה אזרחית פעילה. התוכנית מתמקדת בהקניית ערכים כמו סובלנות וכבוד וביצירת דורות עתידיים של אזרחים אירופאים מעורבים. המכון לצעירים Injuve בספרד עוסק בקידום שוויון הזדמנויות, בהשתתפות חופשית ויעילה של צעירים במרחבים הפוליטי, החברתי והתרבותי בספרד, ובקידום שיתוף פעולה בין משרדי הממשלה השונים ורשויות ציבוריות הפועלות בקרב בני הנוער. מועצת הנוער המקומיות בצרפת פועלות במטרה לעודד אקטיביזם חברתי של בני נוער ככלי לצמצום פערים חברתיים ותרבותיים.

10.4 חינוך למנהיגות

חינוך צעירים הוא מכלול רב-פנים הכולל היבטים של חינוך פורמלי ושל חינוך בלתי פורמלי, ויש צורך להעריך היבטים אלה ולמדוד אותם, כדי לפתח בקרב בני הנוער כישורים חיוניים להשתלבות בשוק התעסוקה במאה ה-21. תוכניות שונות מעודדות פיתוח כישורי מנהיגות כגון מועצות התלמידים ומועצות הנוער, ותנועות הנוער (למשל, תנועת הצופים) תורמות אף הן לפיתוח כישורי מנהיגות. כישורי מנהיגות נרכשים גם בתוכניות העוסקות באקטיביזם חברתי כגון תוכנית שעניינה אקלים באוסטרליה או תוכנית שעניינה שימור המורשת בצפון אירלנד. בתוכניות השונות יש ארבע תמות (או נושאים) עיקריות: (1) התמודדות עם המעברים מעולם ההשכלה העל-יסודי לעולם התעסוקה; (2) מעורבות אזרחית (מנהיגות נוער, התנדבות, מעורבות פוליטית, חשיבה אקולוגית); (3) צמצום פערים חברתיים (הגירה, תעסוקה); (4) מיומנויות המאה ה-21.

10.5 אחריות הממשלות לנושא החינוך הבלתי פורמלי

מסקירת המידע בנושא המדיניות המוצהרת המנחה את הגופים האחראים על נושא החינוך הבלתי פורמלי עולה, כי כל משרדי החינוך האמונים על נושא החינוך הפורמלי והחינוך הבלתי פורמלי, לצד משרדי ממשלה האמונים על נושא בני הנוער (כגון משרד הקבינט בבריטניה) מכירים בחשיבות החינוך הבלתי פורמלי והלמידה הלא פורמלית כחלק בלתי נפרד מהכשרת בני נוער והקניית מיומנויות המסייעות להם בעת המעבר ממערכת החינוך לשוק התעסוקה. מדיניות הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי תורמת אף היא לגיבוש מדיניות מוצהרת ברמה הלאומית בנושא חינוך בלתי פורמלי. מדיניות זו מכירה ביחסי גומלין בין המציאות החברתית והכלכלית ומדיניות הממשלות. בשנים האחרונות גוברת ההכרה בפעילויות בלתי פורמליות כתוכניות מניעה או כתוכניות התערבות למיגור תופעות חברתיות שליליות ולהצמחת חברה סולידרית יותר.

מניתוח סוגיית האחריות של המדינה על נושא החינוך הבלתי פורמלי ומימונו עולה כי כל המדינות שנסקרו מכירות בחשיבות החינוך הבלתי פורמלי ומקבלות אחריות מיניסטריאלית על הפיקוח של התוכניות השונות המשולבות במערכת החינוך הפורמלי, מעודדות את הקשרים בין גורמי הממשל השונים ונציגי ארגוני נוער כמו מועצות נוער ותלמידים ומפיצות תכנים בנושאים שונים כמו שוויון חברתי, אקטיביזם פוליטי וחברתי, העשרה תרבותית, הקניית כישורי המאה ה-21 ועוד. בבריטניה, באירלנד ובאוסטרליה מחולקת האחריות המיניסטריאלית בנושא צעירים ונוער בין כמה משרדי ממשלה העוסקים בהיבטים של חינוך, תעסוקה, הכשרה, מגורים ועוד. חשוב להדגיש כי במדינות שונות הגדרות הגיל של אוכלוסיית הצעירים משתנות, לרוב, צעירים הם בני 18–26, סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה ובמוסדות להכשרה מקצועית.

על אף ההכרה בחשיבות הנושא פיתוח החינוך הבלתי פורמלי, וחרף האחריות המיניסטריאלית הקיימת במדינות השונות, נראה שבשנים האחרונות הצטמצם מימון הממשלות לתוכניות החינוך הבלתי פורמלי, ומימון התוכנית האלה נעשה באמצעות הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי המקצה משאבים רבים לתוכניות אלה (למשל, תוכנית ארסמוס+ שבה משתתפים בני נוער וצעירים) ובאמצעות

ארגונים מממנים נוספים אחרים כמו חברות מסחריות, עמותות פרטיות, גופים מהמגזר השלישי וארגונים ציבוריים. לעתים המימון נעשה בשיתוף פעולה עם משרדי הממשל הרלוונטיים.

בסקירה זו לא עסקנו במעורבות גופים לא-ממשלתיים בחינוך הבלתי פורמלי, אלא רק בתוכניות שבהן יש מעורבות של הממשלה או ארגונים ממלכתיים. ראוי להעמיק במחקר נוסף גם בסוגיה זו, שכן ככל שמצטמצמים מקורות התקצוב מהממשלה, מתחזקת המגמה שתוכניות אלה ממומנות באמצעות קרנות פרטיות, גופים ציבוריים, חברות מסחריות וארגוני מגזר שלישי.

גישת הלמידה המתמשכת לאורך החיים מאפיינת כיום את רוב הארגונים הבין-לאומיים העוסקים בחינוך (למשל, אונסק"ו והארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי) וכן מדינות מפותחות רבות כגון אוסטרליה, אירלנד, אסטוניה, בריטניה, ספרד וצרפת. גישה זו מאפיינת גם את מדינת ישראל, שבה לא עסקנו בסקירה זו. לפי גישה זו יש הכרה בחשיבות החינוך הבלתי פורמלי, ויותר מכך יש הכרה בחשיבות מעורבות הממשלה בקידום למידה לא פורמלית, בפיתוח תוכניות העשרה ופעילויות חוץ-קוריקולריות ובשימוש במיומנויות הנרכשות בלמידה הלא פורמלית ככלי להשתלבות בעולם התעסוקה ובחברת האזרחים הבוגרים.

מסקנות הסקירה

לסיכום, מסקירה זו אפשר להסיק ארבע מסקנות עיקריות:

1. תקציב החינוך הבלתי פורמלי מורכב מתקציבי הממשלה, תקציבי ארגונים בין-לאומיים, ותקציבי ארגונים פרטיים או ציבוריים או מסחריים.
2. יש מגמה להעריך ולמדוד תוכניות בחינוך הבלתי פורמלי, חרף ביקורת הקיימת במחקר על כלי מדידה אלו.
3. בעניין החינוך הבלתי פורמלי, שלושה נושאים עיקריים מעסיקים את מדינות העולם: תוכניות מעבר לשוק התעסוקה, מעורבות חברתית ורב-תרבותיות.
4. תופעת הלמידה לאורך החיים ובכל מקום מתרחבת, והיא משלבת ערוצי חינוך שונים ומסגרות שונות כמו בתי ספר, הכשרה מקצועית ותנועות נוער. מטרת הלמידה הזו היא להכשיר את הצעירים לעולם התעסוקה ולהקנות להם את מיומנויות המאה ה-21 במסגרות בלתי פורמליות.

מורכבות הנושא מהבחינות האלה: תקציב, ארגון ותפיסה דורשת היערכות ייחודית, למשל, בניית מגוון המקשר בין הגורמים השונים הרלוונטיים. מנגנון זה יכול לפעול כמו ועדה מיניסטריאלית או כל גוף מאחד ומתאם אחר.

רשימת מקורות

- גרוס, ז', וגולדרט, מ' (2015). **החינוך הבלתי פורמלי בגרמניה, בהולנד ובמחוז אונטריו בקנדה**. ירושלים: האקדמיה הלאומית למדעים.
- וייסבלאי, א' (2012). **מעורבות ממשלתית במתן מסגרות משלימות ושירותי חינוך בלתי פורמלי לבני נוער: סקירה משווה**. ירושלים: הכנסת מרכז המחקר והמידע.
- כהנא, ר' (2004). לקראת תאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה לנעורים. בתוך: ז', גרוס וד', יובל (עורכים), **חינוך כאתגר חברתי** (עמ' 129–145). תל-אביב: רמות.
- כלפון, א' (2014). מקומו של החינוך החברתי במסגרת הבית-ספרית: תחום בלתי-פורמלי הפועל במסגרת פעולה פורמלית. **שאנן**, כ, 301–313.
- מנדל-לוי, נ' וארצי, א' (2016). **חינוך בלתי פורמלי לילדים, בני נוער וצעירים בישראל: עדויות מהשדה וסיכום תהליך למידה**. ירושלים: היוזמה למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.
- סילברמן-קלר, ד' (2005). **תהליכי למידה והוראה לא-פורמליים: קווים לאפיונה של הפדגוגיה הלא פורמלית**. בית ברל: המכללה האקדמית בית ברל.
- סילברמן-קלר, ד' (2007). קווים לתהליכי פרופסיונליזציה בתחום החינוך הבלתי פורמלי. **דפים**, 45, 90–113.
- פתאל, ו' (2014). **דוח הכנסת: מדיניות לקידום צעירים בישראל ובמדינות המפותחות**. ירושלים: הכנסת מרכז המחקר והמידע המחלקה לפיקוח תקציבי.
- Akanisi, K. (2012). Non-Formal Education: Is It Relevant or Obsolete? *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 2(4), 11-15.
- Amsden, J. (2014). *Municipal child and youth councils in France*. Retrieved from http://archives.studentscommission.ca/pdf/YC_France_press_e.pdf
- APPEAL Resource and Training Consortium. (2002). *Innovations in non-formal education: A review of selected initiatives from the Asia-Pacific region*. Bangkok, Thailand: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education.
- Australian Government (2010). *National strategy for young Australians*. Retrieved from http://www.youthpolicy.org/national/Australia_2010_National_Youth_Strategy.pdf
- Bradford, S., and Byrne, S. (2010). Beyond the boundaries: Resistances to school-based youth work in Northern Ireland. *Pastoral Care in Education*, 28(1), 19-31.
- CEDEFOP – European Centre for the Development of Vocational Training. (2009). *European guidelines for validating non-formal and informal learning*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Clemans, A., Newton, A., Guevara J. R., and Thompson, S. (2013). *Learning, work and livelihood in Australia: UNESCO research project on lifelong learning and employment prospects/employability in the Asia and Pacific region*. Bangkok: UNESCO.
- Dalla Vecchia, T., Kerr, C., Recheba, T., and Cannella, G. (2015). *Formal and non-formal educational programmes on digital skills and competences: Best practices and recommendations*. Brussels: European Schoolnet.
- de Bois-Reymond, M. (2003). *Study on the links between formal and non-formal Education*. Strasbourg: Directorate of Youth and Sport.
- Definition of youth - Spain. (2014, June 11). Retrieved from <http://www.youthpolicy.org/factsheets/country/spain/>
- Definition of youth - France. (2014, July 7). Retrieved from <http://www.youthpolicy.org/factsheets/country/france/>
- Definition of youth - Ireland. (2014, July 28). Retrieved from <http://www.youthpolicy.org/factsheets/country/ireland/>
- Definition of youth - Australia. (2014, September 22). Retrieved from <http://www.youthpolicy.org/factsheets/country/australia/>
- Department of Children and Youth Affairs (2016). *State of the Nation's Children: Ireland, 2016*. Dublin: Government Publications.
- Dolan, P., Brady, B., O'Regan., C., Canavan, J., Russell, D., and Forkan, C. (2011). *Big Brothers Big Sisters (BBBS) of Ireland: Evaluation Study*. Galway: Child and Family Research Centre, National University of Ireland.
- European Commission (2017). *Commission Staff Working Document: Country Report Estonia 2017*. Brussels: EN. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-estonia-en.pdf>
- European Commission (2012). *Proposal for a council recommendation on establishing a youth guarantee*. Brussel: EN.
- European Commission (2015). *Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape: A quarter of a century of EU cooperation for youth policy and practice*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2016). *EU youth report 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Flourentzou, E. (2012, December 20). European Council *recommendation on the validation of non-formal and informal learning*. Retrieved from http://csdle.lex.unict.it/Archive/LW/EU%20social%20law/EU%20non-binding%20acts/Recommendations/20121228-103945_12_398_Council_Rec_enpdf.pdf
- Gross, M. (2010). *European inventory on validations of non-formal and informal learning 2010: Country report: Estonia*. Retrieved from <https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2011/77456.pdf>
- Herrera Menchón, M. (1993). *La educación no formal en España*. Retrieved from http://www.injuve.es/sites/default/files/revista74_articulo1.pdf
- Ikeda, M. (2012). Are students more engaged when schools offer extracurricular activities?. *Pisa In Focus*, 18, OECD. Retrieved from: [https://www.oecd.org/edu/pisa%20in%20focus%20n18%20\(eng\)--v05.pdf](https://www.oecd.org/edu/pisa%20in%20focus%20n18%20(eng)--v05.pdf)
- Irish aid. (2003). *Irish aid development education strategy 2017-2023*. Retrieved from <https://www.irishaid.ie/media/irishaid/allwebsitemedia/60aboutirishaid/IA-DevEd-Strategy-English.pdf>
- Karmel, T. (2004). *Australia's approach to lifelong learning*. Australia: NCVER.
- Keevy, J., and Chakroun, B. (2015). *Level-setting and recognition of learning outcomes: The use of level descriptors in the twenty-first century*. Paris: UNESCO.
- Kieran, F. L. (2014, October). Non-formal education: Scouting, schooling and teacher training. *Chemistry in Australia*, 33. Retrieved from <http://ypr.scouts.com.au/backup.3/wp-content/uploads/2016/09/education-rev-ciaoct2014.pdf>
- Kirman, E., Sanders, M., Emanuel, N., and Larkin, C. (2016, January 15). *Evaluating youth social action: Does participating in social action boosts the skills young people need to success in adult life?*. United Kingdom: The Behavioural Insight Team and the Cabinet Office.
- Leney, T., and Ponton, A. (2007). *OECD Thematic review on recognition of non-formal and informal learning: Country background report United Kingdom*. United Kingdom: Qualification and Curriculum Authority and Scottish Credit and Qualifications Framework.

- Lopez-Bech, L. (2016). *Validation of non-formal education in the youth sector: Key success factors and recommendations*. Brussels: European Youth Forum.
- Mathou, C. (2016). *Country report France: Update to the European inventory on validation of non-formal and informal learning*. Retrieved from https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2016/2016_validate_FR.pdf
- Mernier, G. (2007). *Status of recognition of non-formal education (NFE)*. Retrieved from http://www.projects.aegEE.org/educationunlimited/files/Non-formal_Education_brief.pdf
- Ministry of Education and Research. (2014). *Education for all: National EFA 2015. Reviews Estonia*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002315/231505e.pdf>
- Misko, J., Beddie, F., and Smith L. (2007). *OECD thematic review on recognition of nonformal and informal learning: Country background report Australia*. Australia: NCVER.
- Murphy, A. (2007). *OECD Thematic review on recognition of non-formal and informal learning: Country background report Ireland*. Ireland: National Qualifications Authority of Ireland.
- Nomden, K. (2011). *Proposal for a council recommendation on the validation of non-formal and informal learning*. Brussels: EUCIS-LLL Seminar.
- Nomikou, M., ed. (n/a). *The impact of non-formal education on young people and society*. Brussels: AEGEE-Europe.
- O'Connor, U. (2012). Schools together: Enhancing the citizenship curriculum through a non-formal education programme. *Journal of Peace Education*, 9(1), 31-48.
- OECD (2003). *Australia's qualifications system and lifelong learning: A Country Background Report prepared for the OECD project 'The role of national qualifications systems in promoting lifelong learning'*. Retrieved from <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/34327618.pdf>
- OFSTED: The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills (2011). *Choosing to volunteer: A small-scale survey to evaluate the experiences of young people involved in volunteering in a range of settings*. Retrieved from www.ofsted.gov.uk/resources/110119.

- Olcott, D. (2013). New pathways to learning: Leveraging the use of OERs to support non-formal education. *Universities and Knowledge Society Journal*, 10(1), 327-344.
- O'Malley, L., Rhodes, D., and Tunstall, R. (2014). *Prevention practice: Learning from youth crime prevention activity in eight youth offending teams during 2008/09 and 2009/10*. York, UK: Youth Justice Board.
- Pavee Point Traveller and Roma Centre. (2014). *Overview of the system in Ireland and some perspectives and recommendations from Traveller women and Traveller groups*. Retrieved from <http://www.paveepoint.ie/wp-content/uploads/2014/06/National-Report-Ireland-final.pdf>
- Pereyra Sarti, I. (2006). Non-formal education for youth and adults: The perspective of Civil society: New challenges. *Convergence*, 34(2-3), 31-37.
- Russell, S. T. (2001). The development benefits of non-formal education and youth development. *Focus*. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/a14b/de51c71d0ca33b7c17ac7b5b482e80aec7f.pdf>.
- Singh, M. (2015). *Global perspectives on recognizing non-formal and informal learning: Why recognition matters?*. New York: Springer.
- Smith, L., and Clayton, B. (2009). *Recognising non-formal and informal learning: Participant insights and perspectives*. Research report. Australia: NCVER.
- Souto-Otero, M., Ulicna, D., Schaepkens, L., and Bogнар, V. (2012). *Study on the impact of non-formal education in youth organizations on young people's employability: Executive summary*. Bath: University of Bath and GHK Consulting.
- Subdirección General de Orientación y Formación Profesional, Instituto Nacional de Las Cualificaciones and the Instituto de Evaluación (2008). *OECD Thematic review on recognition of non-formal and informal Learning: Country background report Spain*. Spain: Ministerio de Educación, Política Social y Deporte.
- Tam, A., and Saar, E. (2010). *LLL2010 subproject 5: Estonia: Country report*. Tallinn: Tallinn University, Institute of International and Social Studies.
- Watson, L. (2004, November 28-December 3). *Lifelong learning in Australia: A policy failure*. Conference paper, Australian Association for Research in Education (AARE) National Conference, Melbourne, Australia.

- Werquin, P. (2010). *Recognition of Non-Formal and Informal Learning: Country Practices*. OECD. Retrieved from <https://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/44600408.pdf>
- Yang, J. (2015). *Recognition, validation and accreditation of non-formal and informal education in UNESCO member states*. Hamburg: UNESCO Institute for lifelong learning.
- Youth Forum Jeneusse (2003). *Policy paper on youth organisations as non-formal educators – recognising our role*. Retrieved from <http://www.youthforum.org/assets/2013/12/Policy-Paper-Role-of-NGO-0618-03.pdf>
- Zaki Dib, C. (1988). Formal, non-formal and informal education: Concepts/applicability. In *Cooperative Networks in Physics Education - Conference Proceedings 173* (pp. 300-315). New York: American Institute of Physics.